

Transect-rapport 2707

**Haarlem, Kleverlaan 9, Kaatsbaan
Gemeente Haarlem (NH)**

Een Opgraving, variant Archeologische Begeleiding

transect

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK ► ADVIES

het Huijs te Kleeff

Colofon

Titel	Haarlem, Kleverlaan 9, Kaatsbaan. Gemeente Haarlem (NH). Een Opgraving, variant Archeologische Begeleiding.
Rapportnummer	Transect-rapport 2707
Auteur	Mevr. A. Pels-Ouweneel MA
Versie	Definitief
Datum	28-04-2020
Projectnummer	16090017
Onderzoeksmelding	4017149100
Gemeentelijke projectcode	KLEV.O.2016
Opdrachtgever	Stichting Stadsherstel Postbus 3777 1001 AN Amsterdam
Uitvoerder	Transect b.v. Overijsselhaven 127 3433 PH Nieuwegein
Bevoegde overheid	Gemeente Haarlem
Adviseur bevoegde overheid	Mevr. A.C. van Zalinge
Beheer en plaats documentatie	Transect b.v., Nieuwegein
Omslagafbeelding	Restant voorburcht van Huis ter Kleef in Haarlem. Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Autorisatie		
Naam	Datum	Paraaf
Drs. A. A. Kerkhoven Senior KNA Archeoloog	28-04-2020	

ISSN: 2211-7067

© Transect b.v., Nieuwegein

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Transect aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Samenvatting

In opdracht van Stadsherstel Amsterdam NV heeft Transect b.v. in oktober 2016 een archeologisch opgraving, variant archeologische begeleiding uitgevoerd in een plangebied aan de Kleverlaan te Haarlem (gemeente Haarlem). Het plangebied bevindt zich op het voormalige kasteelterrein van Huis ter Kleef en omvat het gebouw waarin zich vanaf de 16^e eeuw een kaatsbaan bevond. De aanleiding voor het onderzoek vormde de herbestemming van het gebouw. Binnen het gebouw moest over een oppervlakte van ca. 85 m² tot een diepte van 25 cm onder huidig vloerniveau worden ontgraven, waarmee eventueel aanwezige archeologische waarden zouden worden verstoord. In overleg met de gemeente is gekozen voor een opgraving, variant archeologische begeleiding van de civieltechnische werkzaamheden om het plangebied te onderzoeken.

In werkput 1 zijn voornamelijk resten van muurwerken aanwezig die te relateren zijn aan de functie van het gebouw als boerderij tussen 1713 en 1910, waarna het gebouw in gebruik werd genomen als kantoor met dienstwoning. Een aantal van de muurwerken maakt onderdeel uit van een beerbak (Structuur 1) in het noorden van werkput 1, die nog in gebruik is geweest tot in ieder geval 1878 (de jongst en scherpst te dateren vondst uit de bovenste laag van de beerbak (spoor 1200; bevindt zich onder een moderne zandlaag = spoor 1100). In de beerbak zijn drie vloerniveaus aangetroffen. In de vulling (spoor 1900) direct op het onderste vloerniveau (spoor 2000) is een vondst uit de 17^e - 18^e eeuw gevonden, waarmee deze vulling niet ouder kan zijn dan deze periode.

Structuur 2 bestaat vooral uit muurfunderingen die jonger zijn dan een west-oost georiënteerde muur die precies buiten de grenzen van de werkput is gelegen ten zuiden van Structuur 2. Deze muur is gevonden op een plattegrond uit 1909 (boerderij). Op een plattegrond uit 1625 (kaatsbaan) is deze muur nog niet aanwezig, waarmee de datering van de muur samen lijkt te hangen met de functie van het gebouw als boerderij. De mogelijkheid bestaat dat de muur reeds uit 1713 dateert. Structuur 2 dateert daarmee in 1713 - 1910, toen het gebouw als boerderij in gebruik was. Baksteenformaten ondersteunen deze aanname. Gezien de geringe ontgravingsdiepte is het moeilijk om de muurwerken nauwkeuriger te dateren. Ook aan de hand van baksteenformaten is een datering niet altijd even gemakkelijk vast te stellen (zie voor baksteenformaten en dateringen de sporen- en lagenlijst in bijlage 4). Dateringen op basis van baksteenformaten bieden geen nauwkeurige houvast, onder meer omdat baksteenformaten veelal een lange looptijd in gebruik kende en elke periode een groot / middel / klein formaat kende, waarbij bijvoorbeeld overlap kan bestaan tussen de kleinste formaten in een oudere periode en het grootste formaat in een jongere periode.¹ De focus van het onderzoek ligt echter vooral op restanten die ouder zijn dan de kaatsbaan (voor 1560) vanuit het Programma van Eisen.

Restanten ouder dan de kaatsbaan zijn tijdens de opgraving niet aangetroffen in werkput 1, wat niet wil zeggen dat deze niet aanwezig zijn in het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld dieper in de ondergrond. Ter hoogte van de voormalige rentmeesterswoning is ten tijde van het veldonderzoek niet of nauwelijks gegraven, waarmee geen nieuwe informatie met betrekking tot de rentmeesterswoning aan het licht is gekomen.

Vermoedelijk is echter een restant van de kaatsbaan zelf gevonden in de vorm van een deel van een zwart geverfd pleisterwerk tegen de oostelijke buitenmuur aan de binnenkant dat vier baksteenlagen hoog is (waarvan drie baksteenlagen restanten van de zwarte verf bevatten). Indien het niveau van de basis van de zwarte laag hetzelfde is als het toenmalige vloerniveau van de kaatsbaan, dan kan dit niveau gereconstrueerd worden op 0,40 m +NAP.

¹ Gawronski / Veerkamp 2004.

Aan de hand van de zwarte verflaag op de oostelijke muur van de kaatsbaan, die niet verder reikt dan drie baksteenlagen hoog, en het feit dat (een gedeelte van) de westelijke muur van de kaatsbaan is afgebroken op een niveau net onder het huidige vloerniveau (figuur 30), kan worden afgeleid dat de oorspronkelijke muren van de kaatsbaan niet meer aanwezig zijn ter hoogte van het onderzoeksgebied (werkput 1) in het opgaand muurwerk. De muren zullen jonger zijn en dateren vermoedelijk (maar in ieder geval deels; zie Enders 2006 en *in prep*) uit de periode na 1713, toen het gebouw in het bezit kwam van de stad Haarlem. Ook is bekend uit historische schilderijen dat de muren van de kaatsbaan zijn verlaagd. Dat wil niet zeggen dat (delen van) de muren in zijn geheel zijn afgebroken en opnieuw vanaf de grond zijn opgebouwd, maar de opgravingsresultaten wijzen hier wel op ter hoogte van werkput 1.

Inhoud

1.	Aanleiding.....	5
2.	Resultaten vooronderzoek	7
3.	Aard, doel en onderzoeksvragen.....	11
4.	Onderzoeksmethodiek	13
5.	Resultaten veldonderzoek.....	18
6.	Synthese	37
7.	Conclusie	38
8.	Geraadpleegde bronnen	39
Bijlage 1.	Archeologische periode-indeling voor Nederland	41
Bijlage 2.	Allesporenkaarten	42
Bijlage 3.	Vlaktekening.....	54
Bijlage 4.	Sporen- en lagenlijst.....	57
Bijlage 5.	Vondstenlijst.....	61
Bijlage 6.	Profieltekening	65
Bijlage 7.	Determinatie metaalvondsten - Michel Hendriksen (Archeometaal)	67
Bijlage 8.	Beantwoording van de onderzoeksvragen.....	72
Bijlage 9.	Huidig gebruik kasteelcomplex Huis ter Kleef.....	74

1. Aanleiding

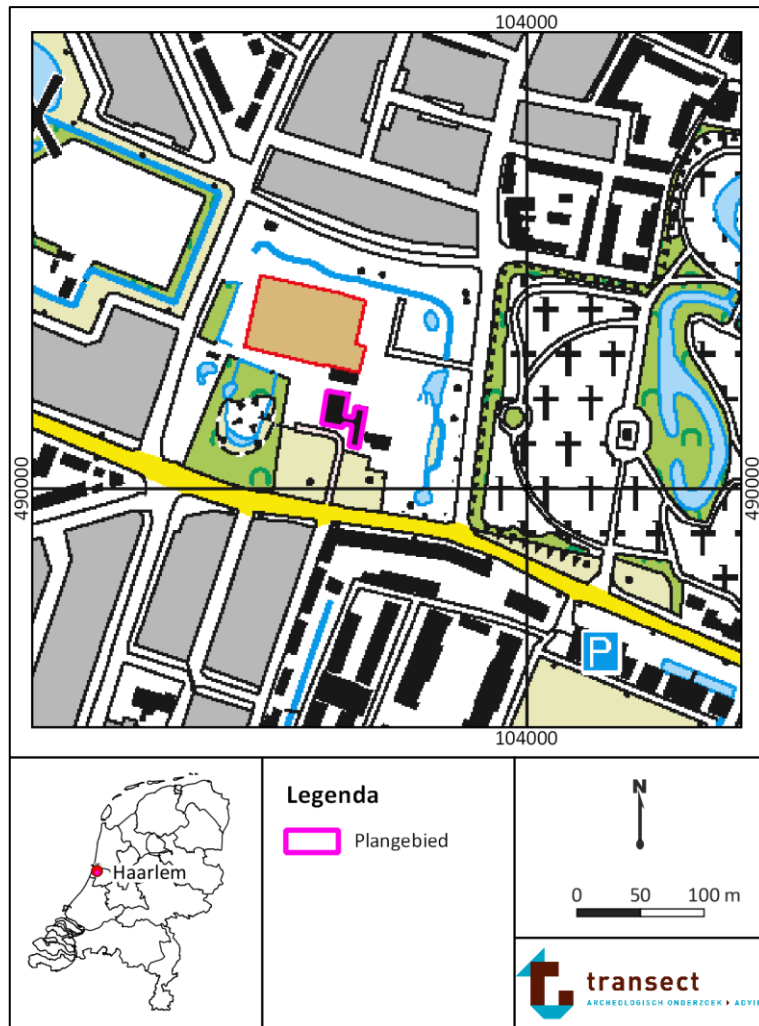
Provincie	Noord-Holland
Gemeente	Haarlem
Plaats	Haarlem
Toponiem	Kleverlaan 9, Kaatsbaan 4
Kaartblad	25A
Perceelnummers	HLM01 - G - 4230
Centrumcoördinaat	103869.12 / 490049.66
CMA/AMK-status	Rijksmonument nummer: 19449
Oppervlakte plangebied	85 m ²
Oppervlakte onderzoeksgebied	68 m ²
Huidig grondgebruik	Inpandig

In opdracht van Stadsherstel Amsterdam NV heeft Transect b.v.² in oktober 2016 een archeologisch opgraving, variant archeologische begeleiding uitgevoerd in een plangebied aan de Kleverlaan te Haarlem (gemeente Haarlem). Het plangebied bevindt zich op het voormalige kasteelterrein van Huis ter Kleef en omvat het gebouw waarin zich vanaf de 16^e eeuw een kaatsbaan bevond. De aanleiding voor het onderzoek vormde de herbestemming van het gebouw. Binnen het gebouw moest over een oppervlakte van ca. 85 m² tot een diepte van 25 cm onder huidig vloerniveau worden ontgraven, waarmee eventueel aanwezige archeologische waarden zouden worden verstoord. In overleg met de gemeente is gekozen voor een opgraving, variant archeologische begeleiding van de civieltechnische werkzaamheden om het plangebied te onderzoeken.

In de buitenmuren van de kaatsbaan zijn veel bouwsporen zichtbaar. Ondergrondse structuren kunnen samen met de bovengrondse sporen een reconstructie van de kaatsbaan mogelijk maken. Zo kan duidelijk worden hoe deze kaatsbaan heeft gefunctioneerd. Over 16e-eeuwse kaatsbanen is nog weinig bekend. Ze werden vooral door de hoge adel bij kastelen gebouwd. In Nederland is dit soort gebouwen uiterst zeldzaam. Er zijn er slechts twee bewaard gebleven. Eén staat, zij het volledig verbouwd tot woning, bij het kasteel Huis Bergh ('s-Heerenbergh). De andere is die op het terrein van Huis ter Kleef in Haarlem. Voor de kennis over het kaatsspel en het functioneren van kaatsbanen is het dan ook van groot belang dat aanwezige archeologische en bouwhistorische sporen worden gedocumenteerd.

In onderhavig rapport zijn de resultaten van de opgraving beschreven. De opgraving is uitgevoerd conform de eisen van de bevoegde overheid en de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 4.0 (KNA 4.0) en is geschreven onder de vigerende versie 4.1.

² Transect b.v. voldoet aan de eisen zoals gesteld in de kwaliteitsnorm 'BRL SIKB 4000', versie 4.1, en is gecertificeerd door middel van een procescertificaat. Transect b.v. is certificaathouder van de volgende protocollen: 'KNA Protocol 4001 Programma van Eisen', 'KNA Protocol 4002 Bureauonderzoek', 'Protocol 4003 Inventariserend Veldonderzoek, variant Overig', 'Protocol 4003 Inventariserend Veldonderzoek, variant Proefsleuven' en 'Protocol 4004 Opgraven', en staat geregistreerd bij het RCE en de SIKB.

Figuur 1. Topografische kaart met de locatie van het plangebied.

2. Resultaten vooronderzoek

Archeologische opgraving	
Uitvoerder	Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH) en NJBG
Uitvoeringsperiode	1990 - 1994
Rapportage	Temminck, J.J., (red.), 1995. <i>Huis ter Kleef. Het enige kasteel van Haarlem</i> , Haarlem
Vondsten/monsters/documentatie	Archeologische Werkgroep Haarlem (AWH) - Bureau Archeologie Haarlem.
Bouwhistorische verkenning	
Uitvoerder	Enderman, Bureau voor bouwhistorie
Uitvoeringsperiode	2006 en 2016 (<i>in prep</i>)
Rapportage	Enderman, M., 2006. <i>Kaatsbaan Huis ter Kleef, Kleverlaan 9 te Haarlem. Bouwhistorische verkenning</i> , Intern rapport. Enderman, M., <i>in prep</i> (2016). <i>Kaatsbaan Huis ter Kleef, Kleverlaan 9 te Haarlem. Aanvullend bouwhistorische onderzoek</i> .

Landschappelijke achtergronden³

Het plangebied ligt in het Hollands duingebied en meer specifiek in het strandwallengebied.⁴ Het Hollands duingebied omvat de kustbarrière en kustvlakte van West-Nederland. De kustbarrière bestaat uit strandafzettingen (strand, strandwallen, strandvlakten) en duinafzettingen (Oude- en Jonge Duinen). Strandafzettingen zijn door water afgezet, terwijl duinafzettingen door de wind zijn afgezet. De kustvlakte omvat het gebied van lagunaire afzettingen en wadafzettingen langs de kust en direct achter de kustbarrière.

Zowel de kustbarrière als de kustvlakte zijn onder invloed van een stijgende zeespiegel gevormd ten tijde van het Holoceen (ca. 11.500 jaar geleden).⁵ Rond 7.000 jaar geleden werden ten westen van de huidige kustlijn strandwallen gevormd, maar deze werden echter dankzij de relatief snelle zeespiegelstijging vlak na het ontstaan ervan weer afgebroken. De kust kwam dan ook steeds verder landinwaarts te liggen. In het Subboreaal (3.850 - 1.100 voor Chr.) nam de relatieve zeespiegelstijging af, waardoor de meest oostelijk gelegen strandwallen niet meer werden afgebroken.⁶ Onder invloed van de toegenomen aanvoer van sediment uit de Noordzee en de grote rivieren breidde de kust zich vervolgens zeewaarts uit. Steeds ten westen van een strandwal ontwikkelde zich een nieuwe (jongere) strandwal parallel aan de kust, waardoor uiteindelijk een strandwallensysteem met parallel aan elkaar liggende strandwallen ontstond. De strandwalvorming duurde tot in de Late-IJzertijd (vlak voor het begin van de jaartelling). De kustlijn lag in deze tijd iets ten westen van de huidige kustlijn. Specifiek voor het plangebied is de oudste strandwal (meest oostelijk gelegen) van belang.

³ Teksten in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op en (deels) overgenomen uit het Programma van Eisen (Langeveld 2016).

⁴ Rappol & Soonius 1994.

⁵ Berendsen 2008b.

⁶ Berendsen 2008a, 255.

Deze is circa 5.500 jaar geleden ontstaan. Rond 4.800 jaar geleden werd ten westen van de bovengenoemde strandwal een bredere strandwal gevormd, de 'strandwal van Haarlem'. Achter (en tussen) de strandwallen ontstonden lagunes en verzoette het grondwater (door aanvoer van rivierwater), met als resultaat dat in het Subboreaal (3.850 - 1.100 voor Chr.; Laat-Neolithicum / Bronstijd) het landschap verdronk en op grote schaal veenvorming optrad (Hollandveen).⁷ De veenvorming in dit gebied ging door tot in de Middeleeuwen. Vanaf het jaar 1000 werd het veengebied achter de strandwallen ontgonnen, waardoor het maaiveld daalde en vanuit het IJ klei op het veen werd afgezet.⁸

Bodem

Op de geologische kaart van Haarlem en omgeving bestaat de bodem ter hoogte van het plangebied hoogstwaarschijnlijk uit veen op strandwalzand, dat vervolgens is afgedekt met een dunne laag IJ-klei. Op de bodemkaart staat het plangebied echter aangegeven als 'bebouwing' (maps.bodemdata.nl), waardoor de bodemsoort niet specifiek te bepalen is. In de omgeving van het plangebied komen beekerdgronden voor (kaartcode: pZg21), die bestaan uit leemarm en zwak lemig fijn zand, maar ook enkeerdgronden (kaartcode: EZ50Av).

Grondwater

De grondwatertrap voor het plangebied is trap II. Dit houdt in dat de gemiddelde hoogste grondwaterstand voor het plangebied maximaal 40 cm -Mv is. De gemiddelde laagste grondwaterstand bedraagt circa 50 tot 80 cm -Mv. Met dergelijk hoge grondwaterstanden en natte omstandigheden kunnen in het plangebied organische archeologische resten te verwachten zijn op het moment deze beneden de laagste grondwaterspiegel bewaard liggen. Resten die erboven liggen, zullen mogelijk door oxidatie zijn aangetast of volledig verdwenen. Anorganische resten kunnen wel behouden zijn, mits ze niet door eerdere graafwerkzaamheden zijn aangetast.

Historische achtergronden

Het plangebied (de kaatsbaan) maakt onderdeel uit van het kasteelcomplex van Huis ter Kleef, dat op basis van historische bronnen hoogstwaarschijnlijk zijn oorsprong had in de tweede helft van de 13^e eeuw. In die periode bestaat het enkel uit een rechthoekige, versterkte woontoren (donjon). In 14^e-eeuwse bronnen (leenregisters) wordt het kasteel ook wel omschreven als 'Woninghe' of 'Huse' te Schoten.⁹ De naam 'Kleef' komt in de leenregisters pas een eeuw later aan bod, wanneer de gezusters Margaretha en Catharina van Kleef worden genoemd. Als oudste bezitter wordt Pieter van Rolland genoemd in een akte uit 1290. Vanaf de 14^e eeuw werd Huis ter Kleef het bezit van de hoge Hollandse adel. In de 15^e eeuw werden onder andere de families Van Borsselen en Van Brederode rechthebbende. De familie van Brederode beheerden het huis en later de ruïne tot het rond 1700 werd geveild.

Tijdens de Tachtigjarige oorlog werd Huis ter Kleef in gebruik genomen als hoofdkwartier van het Spaanse Leger, met als aanvoerder Don Frederik, zoon van de hertog van Alva. Onder zijn leiding werd het kasteel in het jaar 1573 opgeblazen, vlak na de overgave van Haarlem aan de Spanjaarden. Men was bang dat de 'geuzen' het landhuis zouden gebruiken voor een eventuele tegenaanval. Na de vernietiging werd het 'kasteel' nooit meer herbouwd. In 1713 kocht de gemeente Haarlem de heerlijkheid en kwam zo ook in het bezit van de ruïne. Het kasteel (en kaatsbaan) werd rond 1910 opgenomen in de door Springer aangelegde stadskwekerij.

⁷ Berendsen 2008a, 262.

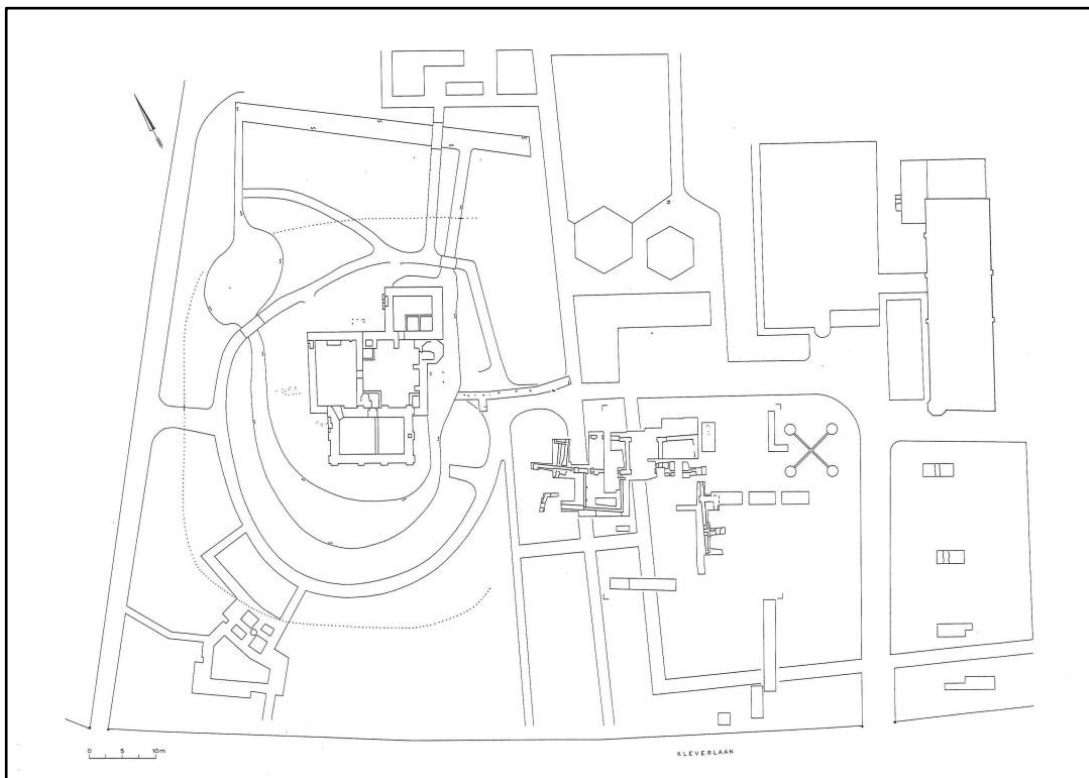
⁸ Berendsen 2008a; Vos *et al.* 2011.

⁹ Temminck 1995.

De ruïne van de hoofdburcht is in de jaren 1975 en 1990 - 1994 grotendeels opgegraven door respectievelijk kastelenskundige prof dr. Renaud en de Archeologische werkgroep Haarlem (figuren 2 en 3).¹⁰ Op basis van dit onderzoek kon de bouwkundige ontwikkeling van de hoofdburcht gereconstrueerd worden. Er zijn vijf bouwfases onderscheiden die gedateerd zijn tussen de Laat-13^e eeuw tot aan de verwoesting van het kasteel in 1573.

Figuur 2. De opgraving van Huis ter Kleef in volle gang in het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw. Bron: archeologischewerkgroep haarlem.nl.

Figuur 3. Tekening van de opgravingen in 1990 - 1994. Bron: Temminck 1995.

¹⁰ Temminck 1995.

Op de voorhof zijn de jaren 1990 - 1994 proefsleuven en opgravingsputten gegraven. Hierbij zijn onder andere funderingsresten van de vroegere bebouwing op de voorhof aan het licht gekomen. Vóór de kaatsbaan zijn twee sleuven gegraven waarin de vermoedelijke fundering van de ringmuur rond de voorhof is aangetroffen.

De kaatsbaan is het enige gebouw op het kasteelterrein dat bewaard is gebleven. In het pand is een bouwhistorische verkenning uitgevoerd.¹¹ Tijdens de nieuwbouwwerkzaamheden in de kaatsbaan in september 2016 zijn aanvullende bouwhistorische waarnemingen gedaan.¹² De kaatsbaan werd vermoedelijk omstreeks 1560 gebouwd. Op schilderijen tussen 1573 en 1627 heeft de kaatsbaan (nog) geen dak; deze zou mogelijk verloren kunnen zijn gegaan door oorlogshandelingen of was nooit gebouwd. Vanaf 1628 staat de kaatsbaan op schilderijen weergegeven met een hoog zadeldak met een nokruiter. Het huis bij de kaatsbaan (zuidelijk deel van het gebouw) diende rond 1630 als rentmeesterswoning en bestond uit een keuken, kelder en salet, waarbij de keuken zich in 1665 in de kelder bevond. Tijdens de nieuwbouwwerkzaamheden in september 2016 is onder de huidige houten vloer de fundering van de oorspronkelijke rentmeesterwoning en een vloer van plavuizen aan het licht gekomen.

In 1713 werd Huis ter Kleef gekocht door de stad Haarlem. Mogelijk werd het gebouw direct herbestemd tot boerderij, maar in ieder geval heeft het gebouw deze functie in 1729 (in de rest van de lopende tekst zal het jaartal 1713 aangehouden worden als jaartal dat het gebouw in gebruik werd genomen als boerderij). Mogelijk zijn daarbij ook de gevels van de kaatsbaan verlaagd. Tot 1910 is het in gebruik als boerderij, waarna het werd verbouwd tot een kantoorgebouw en dienstwoning. Bij een verbouwing in 1953 wordt de woonfunctie geschrapt. Vanaf 1984 is de kaatsbaan in gebruik als kantine en sinds 2017 is een yogastudio gevestigd in het pand.

Gespecificeerde archeologische verwachting

De kaatsbaan maakt deel uit van het kasteelcomplex Huis ter Kleef en bevindt zich ter hoogte van het voormalige voorhof van het kasteel. De onderzoekslocatie bevindt zich binnen de muren van de voormalige kaatsbaan (zie kaarten in bijlage 2). De ruimte zal tot een diepte van 25 centimeter onder de reeds verwijderde vloer van bakstenen worden afgegraven.

Onder de vloer van de woning bij de kaatsbaan is de fundering en de plavuizen vloer van de rentmeesterswoning aan het licht gekomen.¹³ In de gevels en de traptoren van de woning zijn veel bouwsporen zichtbaar. Deze boven- en ondergrondse bouwsporen maken een reconstructie van de vroegere rentmeesterswoning mogelijk.

Ook in de muren van de kaatsbaan zijn veel bouwsporen zichtbaar.¹⁴ De ondergrondse structuren kunnen samen met de bovengrondse sporen een reconstructie van de kaatsbaan mogelijk maken. Mogelijk wordt zo duidelijker hoe deze kaatsbaan heeft gefunctioneerd. Over 16^e-eeuwse kaatsbanen is nog weinig bekend. In Nederland is dit soort gebouwen uiterst zeldzaam, er zijn er twee bewaard gebleven. Behalve de kaatsbaan in onderhavig plangebied is een tweede aanwezig bij het kasteel Huis Bergh ('s-Heerenbergh). Nederland kent nog een kaatsbaan, die behoort tot kasteel Amerongen, maar deze stamt uit de 17^e eeuw en doet nu dienst als overdekt koetshuis als horecagelegenheid.¹⁵

¹¹ Enderman 2006.

¹² Enderman *in prep.*

¹³ Enderman *in prep.*

¹⁴ Enderman 2006.

¹⁵ https://www.kaatshistorie.nl/doc/de_drie_nog_bestaande_nederlandse_kaatsbanen.pdf.

3. Aard, doel en onderzoeksvragen

Het doel van de archeologische begeleiding conform KNA-protocol opgraven is het aanvullen en toetsen van de archeologische verwachting, zoals geformuleerd in het selectiebesluit en de bouwhistorische verkenning. Het gaat om vindplaatsgericht onderzoek binnen een gebied waar bodemingrepen staan gepland. Door de geplande bodemingrepen dreigt eventueel aanwezige archeologische informatie binnen de diepte van de ingrepen verloren te gaan. Het onderzoek dient te resulteren in documentatie van aanwezige archeologische informatie.

Specifiek doel van het huidige onderzoek is het documenteren van eventuele grondsporen en structuren ouder dan de kaatsbaan. Verder dienen de vrijkomende funderingen, eventuele vloeren en andere structuren behorend bij de kaatsbaan en de latere boerderij gedocumenteerd te worden. Het laatste heeft vooral als oogmerk om beter zicht te krijgen op de bouwgeschiedenis en functionele indeling van het pand.

In het Programma van Eisen (Langeveld 2016) is een vraagstelling opgenomen die in dit rapport wordt beantwoord en is als volgt omschreven:

Specifieke vraagstellingen van het onderzoek betreffen de funderingen van het opgaand muurwerk, vloeren, niveaus en andere structuren ter hoogte van de te ontwikkelen ruimte. Hierbij zal allereerst gekeken moeten worden naar het voorkomen, de omvang en diepte van eventuele (sub)recente verstoringen (na ca. 1910). Verder zal bepaald moeten worden in hoeverre er sprake is van relevante archeologische resten en wat de inhoudelijke kwaliteit (aard, omvang en datering) en fysieke kwaliteit (gaafheid en conservering) daarvan is. Als eindresultaat zal de behoudswaardigheid van de mogelijk aanwezige archeologische resten moeten worden bepaald.

Mogelijk kunnen aanwijzingen worden aangetroffen met betrekking tot de voorgeschiedenis van het gebouw. Verder kunnen inzichten verkregen worden over het functioneren van de kaatsbaan en de latere boerderij. Over de indeling van de kaatsbaan is nog weinig bekend. Bovendien is de kaatsbaan één van de twee bewaard gebleven 16e-eeuwse kaatsbanen in Nederland. Om die reden is nauwkeurige documentatie van bouwhistorische en archeologische sporen van groot belang.

Het onderzoek in de Kaatsbaan maakt onderdeel uit van het onderzoek naar het voormalige kasteel Huis ter Kleef. De Kaatsbaan was één van de gebouwen op de voorhof van het kasteelcomplex. Het onderzoek ter plaatse van de kaatsbaan kan inzicht verschaffen over de geschiedenis (ontwikkeling / fasering) van het kasteel en met name die van de voorhof.

De vraagstelling wordt beantwoord aan de hand van de volgende onderzoeksvragen in bijlage 8 van dit rapport:

1. Is er sprake van sporen en structuren ouder dan de kaatsbaan? Zo ja: Wat is de aard, omvang en datering van deze sporen en structuren?
2. Wat is de opbouw, fasering en datering van de aanwezige funderingen onder het opgaand muurwerk?
3. Wat is de relatie van de aanwezige funderingen met het opgaand muurwerk?
4. Is er onder de bij aanvang van het onderzoek reeds verwijderde vloer van bakstenen sprake van oudere vloeren of niveaus? Zo ja: Wat is de aard, omvang en datering van deze vloeren of niveaus?
5. Is er onder de bij aanvang van het onderzoek reeds verwijderde vloer van bakstenen sprake van oudere funderingen of ander muurwerk? Zo ja: Wat is de aard, omvang en datering van deze funderingen of ander muurwerk?

6. Kunnen de aanwezige sporen, structuren en muurwerk aan een historisch bekende bouwfasen gekoppeld worden? De kaatsbaan (ca. 1550 - 1607/1628); de (overdekte?) kaatsbaan (1607/1628 - 1713); de boerderij (1713 - 1910).
7. Wat kan er gezegd worden over de functionele indeling van het pand in de verschillende bouwfasen?

4. Onderzoeksmethodiek

Het veldwerk heeft plaatsgevonden op 12 t/m 14 oktober 2016 en is uitgevoerd onder leiding van Maurice Langeveld (KNA Senior archeoloog) van Transect b.v.

Het inpandige uit te graven areaal bedroeg 85 m² tot een diepte van 25 cm min huidig vloerniveau, dat reeds was verwijderd (figuur 4). De graafwerkzaamheden zijn conform het PvE uitgevoerd met behulp van een graafmachine met een gladde bak, die maar nauwelijks door de deur paste (figuur 5).

Allereerst is gegraven tot aan de onderzijde van de moderne zandlaag onder het toenmalig loopniveau. Dit is vlak 1 genoemd en is gefotografeerd (figuren 6 t/m 8), maar niet als zodanig getekend. Funderingsresten waren reeds zichtbaar, maar besloten is om alles (analoog) te tekenen wanneer ook vlak 2 was aangelegd (op ca. 0,25 m +NAP) om het overzicht te behouden. De funderingsresten uit vlak 1 waren immers nog steeds zichtbaar in vlak 2 (figuren 9 en 10).

De vlakken en de stort zijn met de metaaldetector doorzocht. Archeologische sporen en vondsten zijn conform het PvE gedocumenteerd en verzameld.

Tijdens de Nationale Archeologiedagen is op 17 oktober 2016 publiekelijk een deel van een beerbak uitgegraven die is aangetroffen in het noordelijk deel van de werkput (tussen de muurresten met spoornummers 3, 4 en 5). Het uitgraven gebeurde door amateurs van de Archeologische Werkgroep Haarlem onder leiding van Sem Peters en Anja van Zalinge van de gemeente Haarlem.

Figuur 4. Plangebied voor aanvang van de inpandige graafwerkzaamheden. De bakstenen vloer is reeds verwijderd.

Figuur 5. De graafmachine past maar net door de deuropening heen.

Figuur 6. Begin van de aanleg van het vlak in werkput 1.

Figuur 7. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 1.

Figuur 8. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 1.

Figuur 9. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 2.

Figuur 10. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 2. Rechts van de meetlat bevindt zich spoor 7 = 11.

5. Resultaten veldonderzoek

Bodemopbouw

Een profiel als zodanig is vanwege de aard van het project (een begeleiding waarbij slechts 25 cm ontgraven werd), niet als zodanig afgestoken. Tijdens de aanleg van werkput 1 is waargenomen dat in het plangebied twee pakketten (of contexten) aanwezig zijn. Allereerst is een moderne zandlaag (spoor 0999) aanwezig die is aangelegd om te dienen als onderlaag voor het plaveisel. Hierin zijn verschillende vondsten aangetroffen, waarvoor wordt verwezen naar het kopje 'Vondsten' in dit hoofdstuk en de vondstenlijst in bijlage 5.

Onder de zandlaag is een niveau aangetroffen van grijs zand (spoor 1000), dat vermoedelijk dienst heeft gedaan als ondergrond voor eerdere bouwfases binnen het onderzoeksgebied / gebouw, aangezien het gebouw in de loop der eeuwen diverse malen is verbouwd en verschillende functies heeft gehad (zie hoofdstuk 3, 'Historische achtergronden').

Sporen

In totaal zijn 24 spoornummers en 13 laagnummers uitgedeeld (zie sporen- en lagenlijst in bijlage 4). De sporen omvatten vooral muurmuurwerken, maar onder meer ook delen van vloeren, kloostermoppen, een kuil en een natuurstenen poer. De sporen zijn naar spoor aard ingedeeld (tabel 1).

Tabel 1. Overzicht spoor aard en aantallen.

Spoor aard	Aantal sporen of lagen	Spoornummer(s)
muurwerk	11	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 19, 20
kloostermoppen	5	15, 16, 17, 18, 22
vloer	2	23, 24
houten paal	1	9
poer	1	12
kuil	1	13
verbrande plek	1	14
vulling (tussen S.19 en S.20)	1	21
recent	1	10
laag in beerbak	11	1100, 1200, 1300, 1400, 1500, 1600, 1700, 1750, 1800, 1900, 2000
laag in profiel	2	999, 1000
Totaal	37	

In de muurwerken zijn twee 'structuren' herkend; dat wil zeggen, muren die in elkaar zijn vertand / gelijktijdig zijn gebouwd, zijn tot eenzelfde structuur gerekend (zie figuur 11). De structuren zijn niet precies parallel aan elkaar gelegen, wat een aanwijzing kan zijn voor verschillende bouwfases / functies van het gebouw. De restanten muurwerk (in totaal elf sporen) worden per structuur besproken.

Figuur 11. Een grotere versie van deze kaart is opgenomen in bijlage 2, waarop de spoornummers beter te lezen zullen zijn.

Structuur 1 - beerbak

Hiertoe behoren de spoornummers 3, 4, 5 en 24. Sporen 3 en 5 bleken hetzelfde muurwerk te zijn. Spoor 4 is geïnterpreteerd als tussenmuurtje dat koud tegen sporen 3 en 5 is aangezet en een latere fase lijkt aan te duiden. Tussen sporen 3 en 5 bleken diverse (beer-)vullingen te liggen, temidden waarvan ook spoor 4 zich bevindt. De muurresten zijn geïnterpreteerd als beerbak, die afmetingen heeft van ca. 3 x 1,5 m (figuren 12, 13 en 14).

Een dwarsdoorsnede van de beerbak is gemaakt op twee locaties (zie de vlaktekening in bijlage 3). De eerste coupe bevindt zich tussen profielpennen 1.1. en 1.2 en is tot een diepte van ca. 50 cm onderzocht. Het tweede deel van de coupe bevindt zich tussen profielpennen 1.3 en 1.4 en is dieper doorgezet tot 1,30 m - bovenkant sporen 4 en 5 (basis beerbak / spoor 2000 (vloerniveau) op 1,00 m -NAP).

De binnenzijde van de muren met spoornummers 3, 4 en 5 is afgesmeerd met pleister, wat aanduidt dat de pleister aangebracht zal zijn ten behoeve van de functie van het muurwerk als beerbak. Andere details van het muurwerk, waaronder kleur en hardheid van de stenen, metselverband en NAP-maten van boven- en onderkant van muurwerk, is opgenomen in de sporenlijst in bijlage 4.

Op het eerste vloerniveau dat werd aangetroffen (spoor 24, bestaande uit gebroken en gevleide kloostermoppen) werd een Westerwald kan aangetroffen die is gedateerd in 1650 - 1675 (figuur 15). Op basis van andere vondsten werd echter geconstateerd dat spoor 24 niet ouder kan zijn dan 1828 (zie vondstnummer 11-2 in de splitsvondstenlijst in bijlage 5). Overige vullingen konden soms ook scherp gedateerd worden, soms minder scherp. In bijlage 6 is een overzichtkaart opgenomen van de dateringen van de diverse vullingen / lagen in de beerbak.

Figuur 12. Beerbak van bovenaf in werkput 1 (sporen 3, 4 en 5).

Figuur 13. Bijna compleet overzicht van de beerbak in werkput 1 (sporen 3, 4 en 5).

Figuur 14. Detail muurwerk van spoor 5 (beerbak).

Figuur 15. Westerwald steengoed kan op de eerste vloer (spoor 24) in de beerbak.

Structuur 2

Tot deze structuur horen in ieder geval de muurwerken met spoornummers 1, 2, 6, 7, 19. Sporen 2 en 6 vormen de aanzet tot opgaand muurwerk en liggen op spoor 1 resp. spoor 20. Sporen 1, 11, 19 en 20 zijn in elkaar vertand / gelijktijdig gebouwd en zijn in feite eenzelfde muurwerk / bouwfase (figuren 16 t/m 18). De muurfundering spoor 11 wordt onderbroken door een houten paaltje (spoor 9; figuur 19), waarna dezelfde muurfundering een ander spoornummer te velde heeft gekregen (spoor 7). Spoor 7 en 11 zijn daarmee geïnterpreteerd als zijnde één en dezelfde muurfundering.

Figuur 16. Sporen 1 en 2.

Figuur 17. Sporen 1 en 2 recht van bovenaf.

Figuur 18. Hoek tussen spoor 20 (links) en spoor 1 (rechts).

Figuur 19. Houten paaltje (spoor 9) tussen muurwerken spoor 11 en spoor 7.

Spoor 7 staat koud tegen een west-oost georiënteerde muur, waarmee spoor 7 jonger is dan de genoemde muur (figuren 20 t/m 22). De west-oost georiënteerde muur komt overeen met een muurwerk dat is aangegeven op een plattegrond uit 1909, voordat de functie van het gebouw veranderde van boerderij naar kantoor (figuur 23). Hoe oud de west-oost georiënteerde muur werkelijk is, is niet met zekerheid te zeggen, maar in ieder geval dateert de muur van voor 1909. Duidelijk is wel dat de muur niet overeen komt met de locatie van muurwerk zoals aangegeven op de plattegrond uit 1625 (figuur 24). Te velde zijn baksteenformaten van de muur niet gedocumenteerd.

Het houten paaltje (spoor 9) betreft mogelijk een onderdeel van een vakwerkconstructie in het opgaande werk; echter, meer houten palen zijn niet aangetroffen tijdens het veldwerk.

Figuur 20. Spoor 7 (verticaal georiënteerd, loopt geel meetlint overheen).

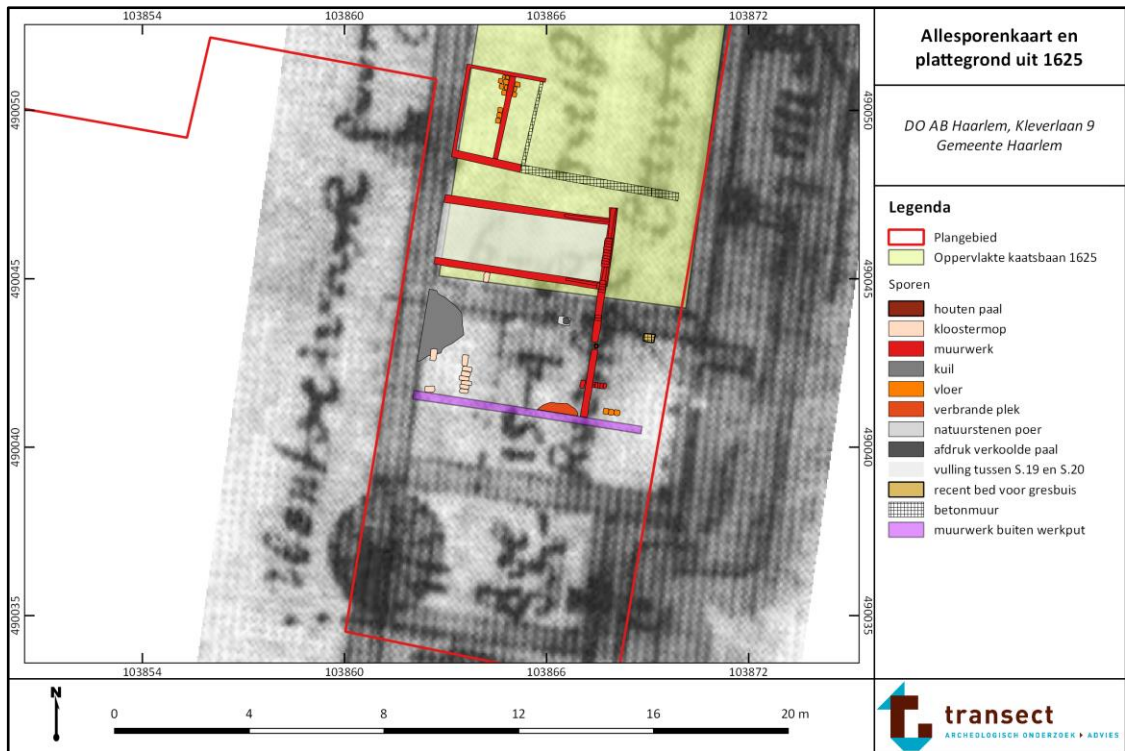
Figuur 21. Verband tussen spoor 7 en de west-oost georiënteerde muur (buiten werkputgrenzen). Spoor 7 is koud tegen de genoemde muur aangezet en is daarmee jonger.

Figuur 22. Detailfoto van verband tussen spoor 7 en de west-oost georiënteerde muur (buiten werkputgrenzen).

Figuur 23. Schematische weergave van de west-oost georiënteerde muur (in paars), die net buiten de grenzen van werkput 1 valt, op een plattegrond uit 1909 (boerderij).

Figuur 24. Schematische weergave van de west-oost georiënteerde muur (in paars), die net buiten de grenzen van werkput 1 valt, op een plattegrond uit 1625 (kaatsbaan).

Sporen 19 en 20 zijn beide tegen de westelijke buitenmuur aangezet, wat aangeeft dat ze jonger zijn dan de buitenmuur (latere bouwfase). Binnen de grenzen van sporen 19 en 20 (vermoedelijk funderingen) heeft de vulling spoornummer 21 gekregen en bevat onder andere mortelrestanten. Sporen 19 en 20 konden niet worden teruggevonden op historische plattegronden, waarmee wordt vermoed dat beide muurwerken kunnen worden gerelateerd aan de boerderij (1713 tot 1910). De baksteenformaten bevestigen dit vermoeden (zie de sporenlijst in bijlage 4).

Een éénlaags hoog muurrestant van vijf bakstenen lang (spoor 8; gelegen met de strekkende zijden tegen elkaar) is gevonden koud tegen spoor 7 aan. Te velde is geconstateerd dat spoor 7 ouder is dan spoor 8, waarbij spoor 8 is geïnterpreteerd als tussenmuur. De bovenkant van spoor 8 bevindt zich op nagenoeg hetzelfde niveau als spoor 7 (0,39 m +NAP). Tussen de sporen 7 en 8 in is een drietal roodbakkeende plavuizen gevonden, die onderdeel hebben uitgemaakt van een vloer (spoor 23). Het gaat hierbij om zulke kleine restanten (van zowel de tussenmuur spoor 8 als de vloer (spoor 23)), dat het moeilijk is om een functie van deze ruimte aan te duiden. De ruimte zal doorlopen buiten de grenzen van de werkput richting het zuiden. Het vloerniveau van spoor 23 is gelegen op een diepte van 0,11 m -NAP, wat 36 cm onder het niveau is van vlak 2 (0,25 m +NAP) en werd gevonden bij het lokaal verdiepen om het verband te zien tussen spoor 7 en de eerder genoemde west-oost georiënteerde muur. Tot structuur 2 kan eventueel ook een verbrande plek (spoor 14) gerekend worden, dat geen vondstmateriaal bevatte. Wat de verbrande plek heeft veroorzaakt, is niet duidelijk geworden.

Een zeer interessant detail is zichtbaar geworden aan de binnenzijde van de oostelijke buitenmuur. Het restant van een zwartgekleurde laag is nog aanwezig (figuren 25 t/m 27) die van noord richting zuid gevolgd kan worden tot aan een moderne gresbuis (figuur 28). Aangenomen wordt, op basis van het bouwhistorisch onderzoek, dat de zwarte laag een restant is van het muurwerk van de oude kaatsbaan. De wanden van de kaatsbaan waren namelijk zwart geverfd, waardoor de witte bal (waarmee het kaatsspel werd gespeeld) beter kon worden gevolgd en de spelers niet werden verblind door weerkaatsend licht.¹⁶ De basis van de zwarte laag geeft tevens aan wat het oorspronkelijke vloerniveau in de kaatsbaan is geweest, namelijk 0,40 m +NAP (vlakniveau van 0,24 m +NAP + vier baksteenlagen = 16 cm). Dit niveau geldt wanneer de onderkant van de zwarte laag daadwerkelijk gelijk heeft gelopen met het vloerniveau. De zwart geverfde pleisterlaag is aanwezig op drie baksteenlagen (13 cm hoog), terwijl de pleisterlaag zelf (maar niet zwart geverfd; vermoedelijk is de zwarte verf verweerd) nog een baksteenlaag daar bovenop doorloopt, waarbij het niveau van het huidige vloerniveau is bereikt (ca. 0,58 m +NAP).

De reden waarom de restanten van de zwarte laag niet zichtbaar zijn aan de andere kant van de gresbuis (richting het zuiden toe), is omdat de kaatsbaan zich ter hoogte hiervan niet meer bevond. Dit is afgeleid uit een plattegrond uit 1625, waarop de locatie van de kaatsbaan staat aangegeven binnen het gebouw zelf (figuur 29). Verder is aan de zwarte verf afgeleid dat de muren van de kaatsbaan niet meer bestaan en dat in een latere bouwfase nieuwe muren op de bestaande muren van de kaatsbaan zijn gebouwd. Deze aanname geldt echter alleen indien de zwarte verf inderdaad gerelateerd kan worden aan de kaatsbaan. De aanname kan ondersteund worden door het feit dat (een gedeelte van) de westelijke muur van de kaatsbaan inderdaad is afgebroken, in ieder geval ter hoogte van het onderzoeksgebied (werkput 1) (figuur 30). Te zien is dat boven de nog aanwezige baksteenlagen een zandpakket aanwezig is met daarop een jongere bouwfase, waarvan de deuropening onderdeel uitmaakt.

¹⁶ Enderman *in prep.*

Restanten van muurwerk uit de derde kwart van de 16^e eeuw (bouw van de kaatsbaan) zijn in de noord-, oost-, en westgevel en de traptoren nog deels aanwezig, zoals bleek uit het bouwhistorisch onderzoek van Enders (waarnaar op dit punt wordt verwezen voor meer informatie), alhoewel een harde bouwhistorische bevestiging op grond van de gebruikte bouwmaterialen en constructie niet mogelijk is door het lange tijd gangbare formaat baksteen en de latere verbouwingen.¹⁷

Figuur 25. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 1.

Figuur 26. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 2.

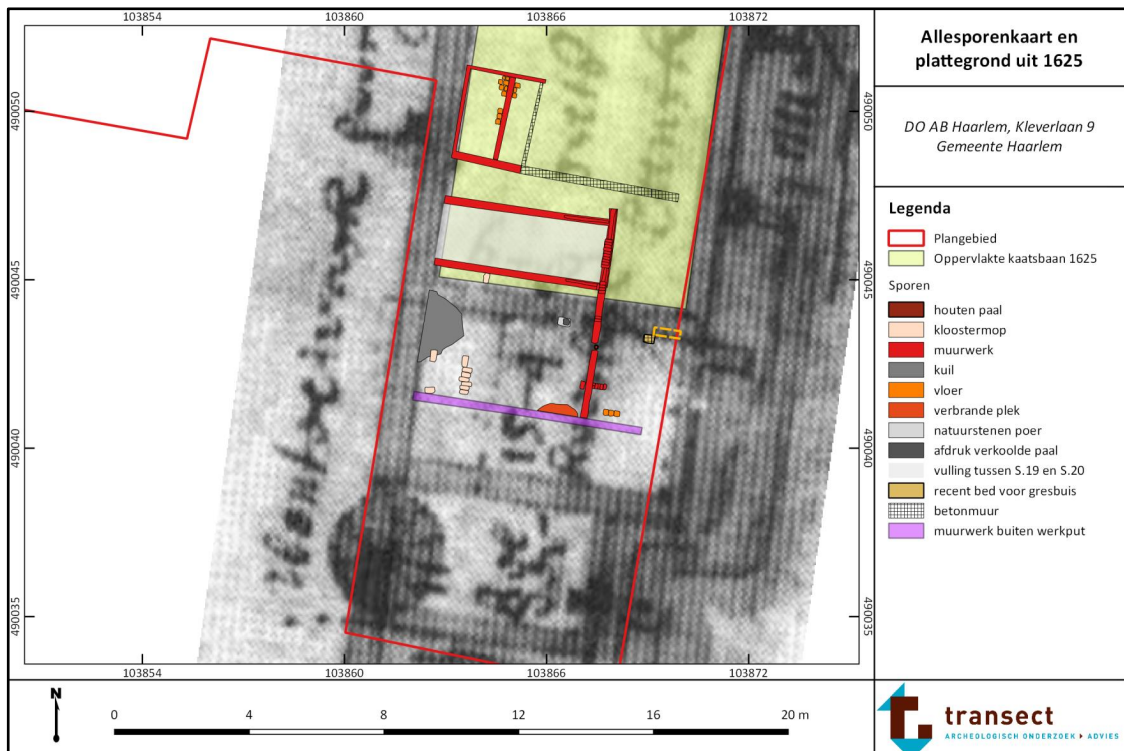
¹⁷ Enderman *in prep.*

Figuur 27. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 3.

Figuur 28. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 4 met in de rechterhoek van de foto spoor 10 (direct naast de gresbuis in de muurfundering).

Figuur 29. Locatie van de kaatsbaan (oppervlakte aangegeven met lichtgroen) en locatie van de moderne gresbuis. Bron plattegrond 1625: Enders *in prep.*

Figuur 30. Westelijke buitenmuur ter hoogte van de voormalige kaatsbaan. In deze figuur is te zien dat de muren van de kaatsbaan ter hoogte van werkput 1 zijn afgebroken, waarna een laag zand is aangebracht en sprake is van een nieuwere bouwfase van het muurwerk.

Kloostermoppen en een kuil

In het zuidwestelijk deel van de werkput is een aantal kloostermoppen gevonden. Spoornummers 15, 17, 18 en 22 omvatten elk één kloostermop, terwijl spoornummer 16 een éénlaags rijtje is van zes kloostermoppen, die met de strekkende zijden tegen elkaar aanliggen (zie de vlaktekening in bijlage 3). De afmetingen van de kloostermoppen zijn opgenomen in de sporenlijst in bijlage 4, maar de gemiddelde afmetingen zijn ca. 30 x 15 x 8 cm.

De kloostermop werd gebruikt voor de bouw van het oudste deel van het kasteel dat zich op 76 m afstand bevindt ten westen van werkput 1, namelijk een middeleeuwse woontoren uit de periode rond 1250. In de loop van de eeuwen is de woontoren uitgebreid tot een kasteel, tot het in 1573 na het beleg van Haarlem door de Spanjaarden werd opgeblazen.

Aangezien de kloostermoppen veelal 'los' zijn aangetroffen (zonder duidelijke context), is niet duidelijk geworden waarom deze stenen zich in de ondergrond van de oude kaatsbaan bevinden. Mogelijk is een aantal van de kloostermoppen hergebruikt als poer of vloer en dit kan net zo goed in de 20e eeuw zijn geweest tijdens één van de verbouwingen aan het gebouw.

Ouder dan de tijd dat de kloostermoppen in de kaatsbaan terecht zijn gekomen (alhoewel misschien pas de 20e eeuw), is de kuil met spoornummer 13, omdat spoor 18 (een losse kloostermop) is gelegen op de kuil. De kuil bevatte tras (fijngemalen tufsteen), maar ook een duit van de stad Utrecht, die gedateerd kon worden tussen 1657 - 1685. De kuil kan dus niet ouder zijn dan deze periode. Andere vondsten werden niet aangetroffen in de kuil.

Overige sporen

In de oostelijke wand is ter hoogte van een gresbuis een restant van een recent bed ten behoeve van de gresbuis gevonden (spoor 10; figuur 28).

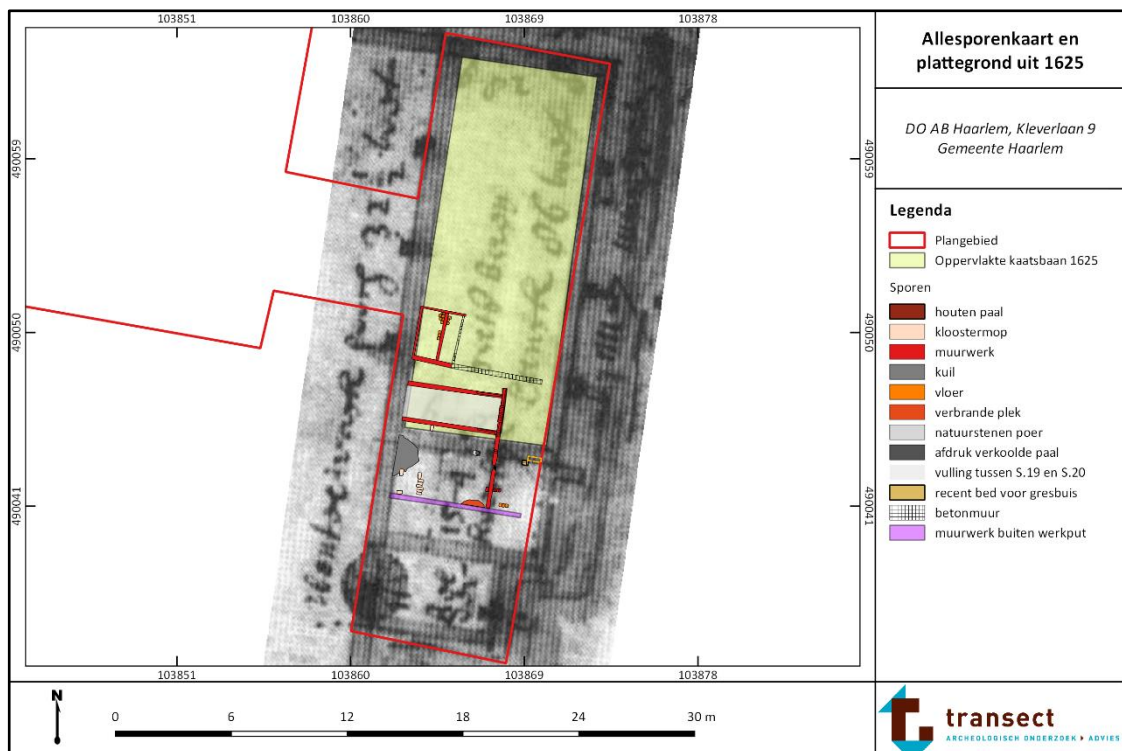
Een op zichzelf staande, natuurstenen poer (spoor 12) met een vermoedelijk verkoolde paalafdruk is gevonden. Waarom enkel deze poer resteert en waar deze voor gediend heeft, kan op basis van de resultaten van het onderzoek niet worden gezegd.

Datering bouwfases

Zowel structuur 1 als structuur 2 is jonger dan de kaatsbaan met als reden dat de aangetroffen muurfunderingen niet gebruikt zullen zijn ten behoeve van de kaatsbaan (figuur 31) en dat de gebruikte bakstenen geen kloostermoppen zijn en/of uit de 16^e eeuw dateren, maar globaal genomen te dateren zijn tussen voornamelijk de 18^e en eind 19^e eeuw.

Structuur 1 komt in grote lijnen overeen met de situatie zoals afgebeeld op een plattegrond uit 1909. Uiteraard laten de opgegraven muurfunderingen zien wat zich onder de grond afspeelde, terwijl de plattegrond een bovengrondse indeling van het gebouw toont. Gezien bepaalde overeenkomsten in locatie van muurwerk wordt gedacht dat de beerbak ook nog in 1909 in gebruik was. De jongste, scherp te dateren vondst (munt uit 1878) is gevonden in de eerste laag (spoor 1200) onder een moderne / recente zandlaag (spoor 1100). Aangenomen wordt dat de beerbak zelf een oudere datering kent die op basis van vondstmateriaal maximaal terug kan gaan tot de 17^e - 18^e eeuw. Daarmee relateert de beerbak vermoedelijk aan de boerderij uit het begin van de 18^e eeuw (1713) tot 1910, waarna het gebouw de functie van kantoor kreeg.

Funderingen van Structuur 2 komen nauwelijks overeen met elementen op de gebruikte plattegronden uit het bouwhistorisch onderzoek van Enders. Daarom wordt gedacht dat het om muurwerk gaat dat ouder is dan de bestudeerde plattegronden (op die uit 1625 na). De rentmeesterswoning bevond zich in het meest zuidelijk deel, dat met onderhavig onderzoek niet tot nauwelijks is onderzocht. Opgegraven restanten zullen dan ook niet gerelateerd kunnen worden aan de rentmeesterswoning. Daarom wordt aangenomen dat de sporen die zijn gerekend tot Structuur 2 in verband staan met de functie van boerderij tussen 1713 en 1910.

Figuur 31. Allesporenkaart op een plattegrond uit 1625 met daarop in het lichtgroen aangegeven de oppervlakte van de daadwerkelijke kaatsbaan (waar het spel werd gespeeld). Bron: De Bondt / Nationaal Archief, via: Enders *in prep.* In bijlage 2 is een grotere versie van deze figuur te vinden.

Conclusie sporen en structuren

In werkput 1 zijn voornamelijk resten van muurwerken aanwezig die te relateren zijn aan de functie van het gebouw als boerderij tussen 1713 en 1910, waarna het gebouw in gebruik werd genomen als kantoor met dienstwoning. Een aantal van de muurwerken maakt onderdeel uit van een beerbak (Structuur 1) in het noorden van werkput 1, die nog in gebruik is geweest tot in ieder geval 1878 (de jongst en scherpst te dateren vondst uit de bovenste laag van de beerbak (spoor 1200; bevindt zich onder een moderne zandlaag = spoor 1100). In de beerbak zijn drie vloerniveaus aangetroffen. In de vulling (spoor 1900) direct op het onderste vloerniveau (spoor 2000) is een vondst uit de 17^e - 18^e eeuw gevonden, waarmee deze vulling niet ouder kan zijn dan deze periode.

Structuur 2 bestaat vooral uit muurfunderingen die jonger zijn dan een west-oost georiënteerde muur die precies buiten de grenzen van de werkput is gelegen ten zuiden van Structuur 2. Deze muur is gevonden op een plattegrond uit 1909 (boerderij). Op een plattegrond uit 1625 (kaatsbaan) is deze muur nog niet aanwezig, waarmee de datering van de muur samen lijkt te hangen met de functie van het gebouw als boerderij. De mogelijkheid bestaat dat de muur reeds uit 1713 dateert. Structuur 2 dateert daarmee in 1713 - 1910, toen het gebouw als boerderij in gebruik was.

Gezien de geringe ontgravingsdiepte is het moeilijk om de muurwerken nauwkeuriger te dateren. De focus van het onderzoek ligt echter vooral op restanten die ouder zijn dan de kaatsbaan (voor 1560). Ook aan de hand van baksteenformaten is een datering niet altijd even gemakkelijk vast te stellen (zie voor baksteenformaten en dateringen de sporen- en lagenlijst in bijlage 4).

Dateringen op basis van baksteenformaten bieden geen nauwkeurige houvast, omdat baksteenformaten veelal een lange looptijd in gebruik kende en elke periode een groot / middel / klein formaat kende, waarbij bijvoorbeeld overlap kan bestaan tussen de kleinste formaten in een oudere periode en het grootste formaat in een jongere periode.¹⁸ De alleroudste baksteen was van zeer groot formaat, maar al snel werden de formaten kleiner; de snelheid van dat proces verschilde echter per regio. Er zijn gebieden, waar de formaten één of meerdere eeuwen nauwelijks veranderde. Ook waren de oudere baksteenformaten nog tegelijkertijd in gebruik naast de jongere, kleinere formaten. Tevens verschilde (gestandaardiseerde) baksteenformaten per regio en konden bakstenen over langere afstanden getransporteerd worden voordat ze werden gebruikt. De zeer grote formaten dateren van vòòr ca. 1300 (32 x 15 x 7,5 cm); de kleinere kunnen bij voldoende vergelijkingsmateriaal per plaats een *terminus post quem* aangeven, waarbij moet worden gelet op het secundair gebruik van bakstenen.¹⁹

Restanten ouder dan de kaatsbaan zijn tijdens de opgraving niet aangetroffen in werkput 1, wat niet wil zeggen dat deze niet aanwezig zijn in het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld dieper in de ondergrond. Ter hoogte van de voormalige rentmeesterswoning is ten tijde van het veldonderzoek niet of nauwelijks gegraven, waarmee geen nieuwe informatie met betrekking tot de rentmeesterswoning aan het licht is gekomen.

Vermoedelijk is echter een restant van de kaatsbaan zelf gevonden in de vorm van een deel van een zwart geverfd pleisterwerk tegen de oostelijke buitenmuur aan de binnenkant dat vier baksteenlagen hoog is (waarvan drie baksteenlagen restanten van de zwarte verf bevatten; zie figuren 25 t/m 28). Indien het niveau van de basis van de zwarte laag hetzelfde is als het toenmalige vloerniveau van de kaatsbaan, dan kan dit niveau gereconstrueerd worden op 0,40 m +NAP. Aan de hand van de zwarte verflaag op de oostelijke muur van de kaatsbaan, die niet verder reikt dan drie baksteenlagen hoog, en het feit dat (een gedeelte van) de westelijke muur van de kaatsbaan is afgebroken op een niveau net onder het huidige vloerniveau (figuur 30), kan worden afgeleid dat de oorspronkelijke muren van de kaatsbaan niet meer aanwezig zijn ter hoogte van het onderzoeksgebied (werkput 1) in het opgaand muurwerk. De muren zullen jonger zijn en dateren vermoedelijk (maar in ieder geval deels; zie Enders 2006 en *in prep*) uit de periode na 1713, toen het gebouw in het bezit kwam van de stad Haarlem. Ook is bekend uit historische schilderijen dat de muren van de kaatsbaan zijn verlaagd (zie Enders *in prep*, afbeelding 8). Dat wil niet zeggen dat (delen van) de muren in zijn geheel zijn afgebroken en opnieuw vanaf de grond zijn opgebouwd, maar de opgravingsresultaten wijzen hier wel op ter hoogte van werkput 1.

Vondsten

In totaal zijn 22 vondstnummers uitgedeeld die 79 vondsten vertegenwoordigen. Details van de vondsten zijn opgenomen in de vondstenlijst in bijlage 5. De vondsten behoren tot diverse categorieën, namelijk metaal, keramiek, bouw materiaal, steenkool, dierlijk bot, monster algemeen, klei pijp, bewerkt been, glas en hout (tabel 2).

¹⁸ Gawronski / Veerkamp 2004.

¹⁹ Berends 1989.

Tabel 2. Overzicht vondsten per materiaalcategorie

Categorie	Aantal	Percentage
metaal	31	40 %
keramiek	19	24 %
bouwmateriaal	12	15 %
steenkool	5	6 %
dierlijk bot	4	5 %
monster algemeen	3	4 %
kleipijp	2	3 %
bewerkt been	1	1 %
glas	1	1 %
hout	1	1 %
Totaal	79	100%

Keramiek

Steengoed

Dit type keramiek werd gebakken op een relatief hoge temperatuur tussen 1150 en 1300 graden, waardoor het erg hard is. De algemene datering van steengoed ligt tussen de 15^e en 19^e eeuw. Vanaf de 16^e eeuw werden gebruiksvoorwerpen van steengoed rijker versierd en werd het in meer centra vervaardigd, waaronder Keulen, Westerwald en Raeren. Een scherp steengoed is aangetroffen in spoor 1200, maar ook een bijna complete Westerwald kan op de bovenste vloer (spoor 24) in de beerput (tussen sporen 4 en 5 in) (figuren 15 en 32). Deze vondsten kunnen echter niet gebruikt worden voor de datering ervan; zie onder het kopje *Metaal*. De steengoed kan is nader omschreven in de vondstenlijst in bijlage 5.

Figuur 32. Westerwald steengoed kan uit de beerbak (spoornummers 3, 4 en 5) op het eerste vloerniveau (spoor 24).

Witbakkend aardewerk

Witbakkend aardewerk kan gedateerd worden in de 14^e - 18^e eeuw en bestaat uit een baksel van ijzerarme klei, waardoor deze wit kleurt tijdens het bakken. De buitenzijden kunnen groen en/of geel, maar ook bruin gekleurd zijn, vanwege een laag loodglazuur om het baksel minder poreus te maken. Een scherp witbakkend aardewerk is gevonden in spoor 1900 (onderste vulling van de beerbak) en dateert in de 17^e - 18^e eeuw.

Roodbakkend aardewerk

Roodbakkend aardewerk werd vanaf de 13^e eeuw geproduceerd. De rode kleur wordt veroorzaakt door ijzerdeeltjes die van nature in klei aanwezig zijn. Dit type baksel werd gebruikt voor het produceren van uiteenlopende gebruiksvoorwerpen, zoals grappen, (pis-)potten, kommen, bakpannen, zalfpotten, vetvangers, vuurstolpen, vergieten en borden. Aanvankelijk werd roodbakkend aardewerk spaarzaam geglazuurd tot in de 15^e eeuw, omdat glazuur duur was. Vanaf de 16^e eeuw werden veel soorten gebruiksvoorwerpen in- en uitwendig geglazuurd. Elf scherven van dit type baksel zijn gevonden in de sporen 1200, 1400 (beide vullingen in de beerbak) en 21 (laag / vulling tussen sporen 19 en 20 (muurfunderingen)).

Industrieel wit

Deze keramieksoort wordt gedateerd in de 18^e - 20^e eeuw. Met de opkomst van de industriële revolutie werd ook het keramiek met machines op grote schaal geproduceerd en gedistribueerd. Het eerste industrieel wit keramiek werd in Engeland vervaardigd, waarna het vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw in Nederland werd geïmporteerd. Het keramiek wordt vanaf 1834 geproduceerd in Nederland in de Petrus Regoutfabriek te Maastricht. Daarna volgen meer fabrieken die industrieel wit keramiek vervaardigen. Vijf scherven industrieel wit zijn gevonden in de sporen 1200 en 1400 (vullingen in de beerbak). De scherven in spoor 1200 konden gedateerd worden in de 19^e - 20^e eeuw.

Metaal

De 31 metaalvondsten zijn alle gedetermineerd door Michel Hendriksen van Archeometaal. De meeste metaalvondsten zijn aangetroffen in de bovenste laag zand (spoor 999), en worden nader besproken in bijlage 8. De dateringen van de metalen objecten uit spoor 999 lopen uiteen van 1400 - 1950. De vondsten uit spoor 999 worden hier niet nader behandeld, omdat het contextloze vondsten betreft.

Uit spoor 1600 (vulling beerbak) kwam een Nederlandse 10 cent munt tevoorschijn uit 1828, wat aangeeft dat spoor 1600 niet ouder kan zijn dan dit jaartal. Alle lagen die zich boven spoor 1600 bevinden in de beerbak (namelijk sporen 1500, 24, 1400, 1300 en 1100) dateren dan ook in ieder geval na 1828 op basis van stratigrafie. De Westerwald kan die werd gevonden op de vloer met spoornummer 24, kan niet gebruikt worden om de laag te dateren waarin deze is gevonden (spoor 1300); de kan dateert namelijk tussen 1650 - 1675, terwijl spoor 1300 niet ouder kan zijn dan 1828 op basis van de muntvondst in spoor 1600. Spoor 1300 bevatte tevens een muntvondst die gedateerd werd in 1657 - 1685.

In spoor 1200 (vulling beerbak) is een drietal metaalvondsten gedaan, waaronder een munt uit 1878, een bikkel uit 1850 - 1900 en een verzegel-accijnslood uit 1850 - 1925. Concluderend kan spoor 1200 niet ouder zijn dan 1878.

Bouwmateriaal

Onder bouwmateriaal vallen (fragmenten) bakstenen, plavuizen, (faience) tegeltjes.

Bakstenen als zodanig zijn niet meegenomen uit het veld, maar wel zijn baksteenformaten te velde genomen, die zijn vermeld in de sporen- en lagenlijst (bijlage 4).

Zeven (fragmenten van) plavuizen zijn meegenomen uit diverse sporen, namelijk sporen 1700 (middelste vloer van beerkelder), 2000 (plavuizen vloer), 20 (muurfundering) en 999 (recente laag).

Vijf fragmenten van (faience) tegeltjes zijn verzameld uit de sporen 1200 (gedateerd in de 19^e - 20^e eeuw aan de hand van het jongste aardewerk in die laag), 1400 (vulling beerbak; 19^e - 20^e eeuw) en 999 (recente zandlaag).

Voor aanvullende informatie over het bouwmateriaal wordt verwezen naar de vondsten- en splitslijst in bijlage 5.

Steenkool

Spoor 1400 bevatte een vijftal brokjes steenkool.

Dierlijk bot en bewerkt been

Vijf fragmenten dierlijk bot zijn verzameld, waaronder een benen knoop uit spoor 1600 (vulling beerbak die dateert in / na 1828). De overige vier fragmenten zijn afkomstig uit de sporen 1200 en 1400 en voegen, gezien de kwantiteit, weinig toe aan kenniswinst. In de vondstenlijst in bijlage 5 zijn de fragmenten nader besproken.

Kleipijp

In sporen 1200 en 1400 (vullingen in beerbak) zijn een klein fragmentje van een steeltje resp. kop gevonden die niet nader gedateerd konden worden dan de 17^e - 20^e eeuw vanwege de kleine afmetingen en het feit dat beide fragmentjes onversierd zijn / geen merktekens of stempels bevatten.

Glas

In spoor 1200 (vulling beerbak) werd een klein fragmentje kleurloos glas gevonden dat algemeen is gedateerd in de Nieuwe tijd.

Hout

Spoor 9 werd deels meegenomen, maar is niet goed geconserveerd, waarmee het hout niet gedetermineerd kon worden.

Monster algemeen

Uit de vullingen van de beerbak (spoornummers 1600 en 1900) zijn algemene grondmonsters genomen, waarvan de projectleider geadviseerd heeft deze niet nader te onderzoeken. De vullingen kunnen aan de hand van het vondstmateriaal gedateerd worden en zoals is gebleken, dateert de oudst onderzochte vulling uit de beerbak (spoor 1900) een witbakkende scherf uit de 17^e - 18^e eeuw. Bekend is ook dat de beerbak gerelateerd is aan de boerderij (1713 - 1910) en de onderzoeksvragen uit het Programma van Eisen (Langeveld 2016) gaan niet specifiek over de voedsel economie uit de periode van de boerderij, waarvoor de monsters eventueel ingezet zouden kunnen worden.

6. Synthese

In het plangebied (gebouw van de voormalige kaatsbaan (1560 - 1713) en boerderij (1713- 1910)) zijn voornamelijk muurwerken in de ondergrond gevonden die gerelateerd kunnen worden aan het gebruik van het gebouw als boerderij. In de boerderij was een beerbak aanwezig (Structuur 1 genoemd; spoornummers 3, 4 en 5) die zou kunnen stammen uit de 17^e - 18^e eeuw op basis van vondstmateriaal, maar een munt uit 1878 uit de bovenste laag (spoor 1200) onder een recente zandlaag (spoor 1100) toont aan dat de beerbak in ieder geval in/na dit jaartal nog in gebruik was. Aangezien overige muurwerken / funderingen op basis van de gebruikte plattegronden in onderhavig rapport niet duidelijk gerelateerd konden worden aan de bovengrondse indeling van de boerderij, was het niet mogelijk om de functies van andere ruimtes in de boerderij te achterhalen.

Restanten ouder dan de kaatsbaan zijn tijdens de opgraving niet aangetroffen in werkput 1, wat niet wil zeggen dat deze niet aanwezig zijn in het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld dieper in de ondergrond. Ter hoogte van de voormalige rentmeesterswoning is ten tijde van het veldonderzoek niet of nauwelijks gegraven (bevindt zich in het zuidelijk deel van het gehele gebouw bij de traptoren), waarmee geen nieuwe informatie met betrekking tot de rentmeesterswoning aan het licht is gekomen.

Vermoedelijk is echter een restant van de kaatsbaan zelf gevonden in de vorm van een deel van een zwart geverfd pleisterwerk tegen de oostelijke buitenmuur aan de binnenkant dat vier baksteenlagen hoog is (waarvan drie baksteenlagen restanten van de zwarte verf bevatten; zie figuren 25 t/m 28). Indien het niveau van de basis van de zwarte laag hetzelfde is als het toenmalige vloerniveau van de kaatsbaan, dan kan dit niveau gereconstrueerd worden op 0,40 m +NAP. Aan de hand van de zwarte verflaag op de oostelijke muur van de kaatsbaan, die niet verder reikt dan drie baksteenlagen hoog, en het feit dat (een gedeelte van) de westelijke muur van de kaatsbaan is afgebroken op een niveau net onder het huidige vloerniveau (figuur 30), kan worden afgeleid dat de oorspronkelijke muren van de kaatsbaan niet meer aanwezig zijn ter hoogte van het onderzoeksgebied (werkput 1) in het opgaand muurwerk. De muren zullen jonger zijn en dateren vermoedelijk (maar in ieder geval deels; zie Enders 2006 en *in prep*) uit de periode na 1713, toen het gebouw in het bezit kwam van de stad Haarlem. Ook is bekend uit historische schilderijen dat de muren van de kaatsbaan zijn verlaagd (zie Enders *in prep*, afbeelding 8). Dat wil niet zeggen dat (delen van) de muren in zijn geheel zijn afgebroken en opnieuw vanaf de grond zijn opgebouwd, maar de opgravingsresultaten wijzen hier wel op ter hoogte van werkput 1.

7. Conclusie

In werkput 1 zijn voornamelijk resten van muurwerken aanwezig die te relateren zijn aan de functie van het gebouw als boerderij tussen 1713 en 1910, waarna het gebouw in gebruik werd genomen als kantoor met dienstwoning. Een aantal van de muurwerken maakt onderdeel uit van een beerbak (Structuur 1) in het noorden van werkput 1, die nog in gebruik is geweest tot in ieder geval 1878 (de jongst en scherpst te dateren vondst uit de bovenste laag van de beerbak (spoor 1200; bevindt zich onder een moderne zandlaag = spoor 1100). In de beerbak zijn drie vloerniveaus aangetroffen. In de vulling (spoor 1900) direct op het onderste vloerniveau (spoor 2000) is een vondst uit de 17^e - 18^e eeuw gevonden, waarmee deze vulling niet ouder kan zijn dan deze periode.

Structuur 2 bestaat vooral uit muurfunderingen die jonger zijn dan een west-oost georiënteerde muur die precies buiten de grenzen van de werkput is gelegen ten zuiden van Structuur 2. Deze muur is gevonden op een plattegrond uit 1909 (boerderij). Op een plattegrond uit 1625 (kaatsbaan) is deze muur nog niet aanwezig, waarmee de datering van de muur samen lijkt te hangen met de functie van het gebouw als boerderij. De mogelijkheid bestaat dat de muur reeds uit 1713 dateert. Structuur 2 dateert daarmee in 1713 - 1910, toen het gebouw als boerderij in gebruik was.

Gezien de geringe ontgravingsdiepte is het moeilijk om de muurwerken nauwkeuriger te dateren. De focus van het onderzoek ligt echter vooral op restanten die ouder zijn dan de kaatsbaan (voor 1560). Ook aan de hand van baksteenformaten is een datering niet altijd even gemakkelijk vast te stellen (zie voor baksteenformaten en dateringen de sporen- en lagenlijst in bijlage 4). Dateringen op basis van baksteenformaten bieden geen nauwkeurige houvast, onder meer omdat baksteenformaten veelal een lange looptijd in gebruik kende en elke periode een groot / middel / klein formaat kende, waarbij bijvoorbeeld overlap kan bestaan tussen de kleinste formaten in een oudere periode en het grootste formaat in een jongere periode.²⁰

Restanten ouder dan de kaatsbaan zijn tijdens de opgraving niet aangetroffen in werkput 1, wat niet wil zeggen dat deze niet aanwezig zijn in het onderzoeksgebied, bijvoorbeeld dieper in de ondergrond. Ter hoogte van de voormalige rentmeesterswoning is ten tijde van het veldonderzoek niet of nauwelijks gegraven, waarmee geen nieuwe informatie met betrekking tot de rentmeesterswoning aan het licht is gekomen.

Vermoedelijk is echter een restant van de kaatsbaan zelf gevonden in de vorm van een deel van een zwart geverfd pleisterwerk tegen de oostelijke buitenmuur aan de binnenkant dat vier baksteenlagen hoog is (waarvan drie baksteenlagen restanten van de zwarte verf bevatten; zie figuren 25 t/m 28). Indien het niveau van de basis van de zwarte laag hetzelfde is als het toenmalige vloerniveau van de kaatsbaan, dan kan dit niveau gereconstrueerd worden op 0,40 m +NAP. Aan de hand van de zwarte verflaag op de oostelijke muur van de kaatsbaan, die niet verder reikt dan drie baksteenlagen hoog, en het feit dat (een gedeelte van) de westelijke muur van de kaatsbaan is afgebroken op een niveau net onder het huidige vloerniveau (figuur 30), kan worden afgeleid dat de oorspronkelijke muren van de kaatsbaan niet meer aanwezig zijn ter hoogte van het onderzoeksgebied (werkput 1) in het opgaand muurwerk. De muren zullen jonger zijn en dateren vermoedelijk (maar in ieder geval deels; zie Enders 2006 en *in prep*) uit de periode na 1713, toen het gebouw in het bezit kwam van de stad Haarlem. Ook is bekend uit historische schilderijen dat de muren van de kaatsbaan zijn verlaagd (zie Enders *in prep*, afbeelding 8). Dat wil niet zeggen dat (delen van) de muren in zijn geheel zijn afgebroken en opnieuw vanaf de grond zijn opgebouwd, maar de opgravingsresultaten wijzen hier wel op ter hoogte van werkput 1.

²⁰ Gawronski / Veerkamp 2004.

8. Geraadpleegde bronnen

Archeologische kaarten en databestanden

- Archeologisch Informatie Systeem III (Archis3), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort.
- www.ahn.nl
- https://www.kaatshistorie.nl/doc/de_drie_nog_bestaande_nederlandse_kaatsbanen.pdf.
- www.topotijdreis.nl

Literatuur

- Berends, G., 1989. *Baksteen in Nederland in de Middeleeuwen*, in: Restauratievademecum 1989/15-11.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland*, Assen (Fysische Geografie van Nederland).
- Enderman, M., 2006: *Kaatsbaan Huis ter Kleef, Kleverlaan 9 te Haarlem. Bouwhistorische verkenning*. Intern rapport.
- Enderman, M., in prep (2016). *Kaatsbaan Huis ter Kleef, Kleverlaan 9 te Haarlem. Aanvullend bouwhistorische onderzoek*.
- Gawronski, J., J. Veerkamp, 2004. *Bakstenen. Bouwstenen van Amsterdam*, in: J. Gawronski, F. Schmidt, M.-Th. van Thoor red., *Monumenten & Archeologie 3*, Uitgeverij Bas Lubberhuizen.
- Janssen, H.L., J.M.M. Kylstra-Wielinga, B. Olde Meierink, 1996. *1000 Jaar Kastelen in Nederland. Functie en Vorm door de Eeuwen heen*, Utrecht.
- Langeveld, M. 2016. *Programma van Eisen, Kaatsbaan, Huis ter Kleef, gemeente Haarlem. Archeologische begeleiding (AB) (conform KNA-protocol opgraven)*, Transect b.v., Utrecht.
- Orsel, E.D., 2007. *Rijswijkers in Leiden: algemeen overzicht van bakstenen en metselwerk in Leiden en signalering van zestiende- en zeventiende-eeuwse kenmerken*, in: *Bodemonderzoek in Leiden 20*, gemeente Leiden.
- Rappol, M., C.M. Soonius, 1994. *In de Bodem van Noord-Holland*, Amsterdam (Lingua Terrae).
- Temminck, J.J., 1995. *Huis ter Kleef. Het enige kasteel van Haarlem*, Haarlem.
- Vos, P.C., J. Bazelmans, M. van der Meulen, en H. Weerts, 2011. *Atlas van Holoceen Nederland*, Groningen.

Figuren en tabellen

- Figuur 1. Topografische kaart met de locatie van het plangebied.
- Figuur 2. De opgraving van Huis ter Kleef in volle gang in het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw.
Bron: archeologischewerkgroep haarlem.nl.
- Figuur 3. Tekening van de opgravingen in 1990 - 1994. Bron: Temminck 1995.
- Figuur 4. Plangebied voor aanvang van de in pandige graafwerkzaamheden. De bakstenen vloer is reeds verwijderd.
- Figuur 5. De graafmachine past maar net door de deuropening heen.
- Figuur 6. Begin van de aanleg van het vlak in werkput 1.
- Figuur 7. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 1.

- Figuur 8. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 1.
- Figuur 9. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 2.
- Figuur 10. Vlakfoto van een gedeelte van werkput 1 vlak 2. Rechts van de meetlat bevindt zich spoor 7 = 11.
- Tabel 1. Overzicht spoorraad en aantallen.
- Figuur 11. Een grotere versie van deze kaart is opgenomen in bijlage 2, waarop de spoornummers beter te lezen zullen zijn.
- Figuur 12. Beerbak van bovenaf in werkput 1 (sporen 3, 4 en 5).
- Figuur 13. Bijna compleet overzicht van de beerbak in werkput 1 (sporen 3, 4 en 5).
- Figuur 14. Detail muurwerk van spoor 5 (beerbak).
- Figuur 15. Westerwald steengoed kan op de eerste vloer (spoor 24) in de beerbak.
- Figuur 16. Sporen 1 en 2.
- Figuur 17. Sporen 1 en 2 recht van bovenaf.
- Figuur 18. Hoek tussen spoor 20 (links) en spoor 1 (rechts).
- Figuur 19. Houten paaltje (spoor 9) tussen muurwerken spoor 11 en spoor 7.
- Figuur 20. Spoor 7 (verticaal georiënteerd, loopt geel meetlint overheen).
- Figuur 21. Verband tussen spoor 7 en de west-oost georiënteerde muur (buiten werkputgrenzen). Spoor 7 is koud tegen de genoemde muur aangezet en is daarmee jonger.
- Figuur 22. Detailfoto van verband tussen spoor 7 en de west-oost georiënteerde muur (buiten werkputgrenzen).
- Figuur 23. Schematische weergave van de west-oost georiënteerde muur (in paars), die net buiten de grenzen van werkput 1 valt, op een plattegrond uit 1909 (boerderij).
- Figuur 24. Schematische weergave van de west-oost georiënteerde muur (in paars), die net buiten de grenzen van werkput 1 valt, op een plattegrond uit 1625 (kaatsbaan).
- Figuur 25. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 1.
- Figuur 26. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 2.
- Figuur 27. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 3.
- Figuur 28. Oostprofiel van het noorden richting het zuiden, deel 4 met in de rechterhoek van de foto spoor 10 (direct naast de gresbuis in de muurfundering).
- Figuur 29. Locatie van de kaatsbaan (oppervlakte aangegeven met lichtgroen) en locatie van de moderne gresbuis. Bron plattegrond 1625: Enders *in prep*.
- Figuur 30. Westelijke buitenmuur ter hoogte van de voormalige kaatsbaan. In deze figuur is te zien dat de muren van de kaatsbaan ter hoogte van werkput 1 zijn afgebroken, waarna een laag zand is aangebracht en sprake is van een nieuwere bouwphase van het muurwerk.
- Figuur 31. Allesporenkaart op een plattegrond uit 1625 met daarop in het lichtgroen aangegeven de oppervlakte van de daadwerkelijke kaatsbaan (waar het spel werd gespeeld). Bron: De Bondt / Nationaal Archief, via: Enders *in prep*. In bijlage 2 is een grotere versie van deze figuur te vinden.
- Tabel 2. Overzicht vondsten per materiaalcategorie
- Figuur 32. Westerwald steengoed kan uit de beerbak (spoornummers 3, 4 en 5) op het eerste vloerniveau (spoor 24).

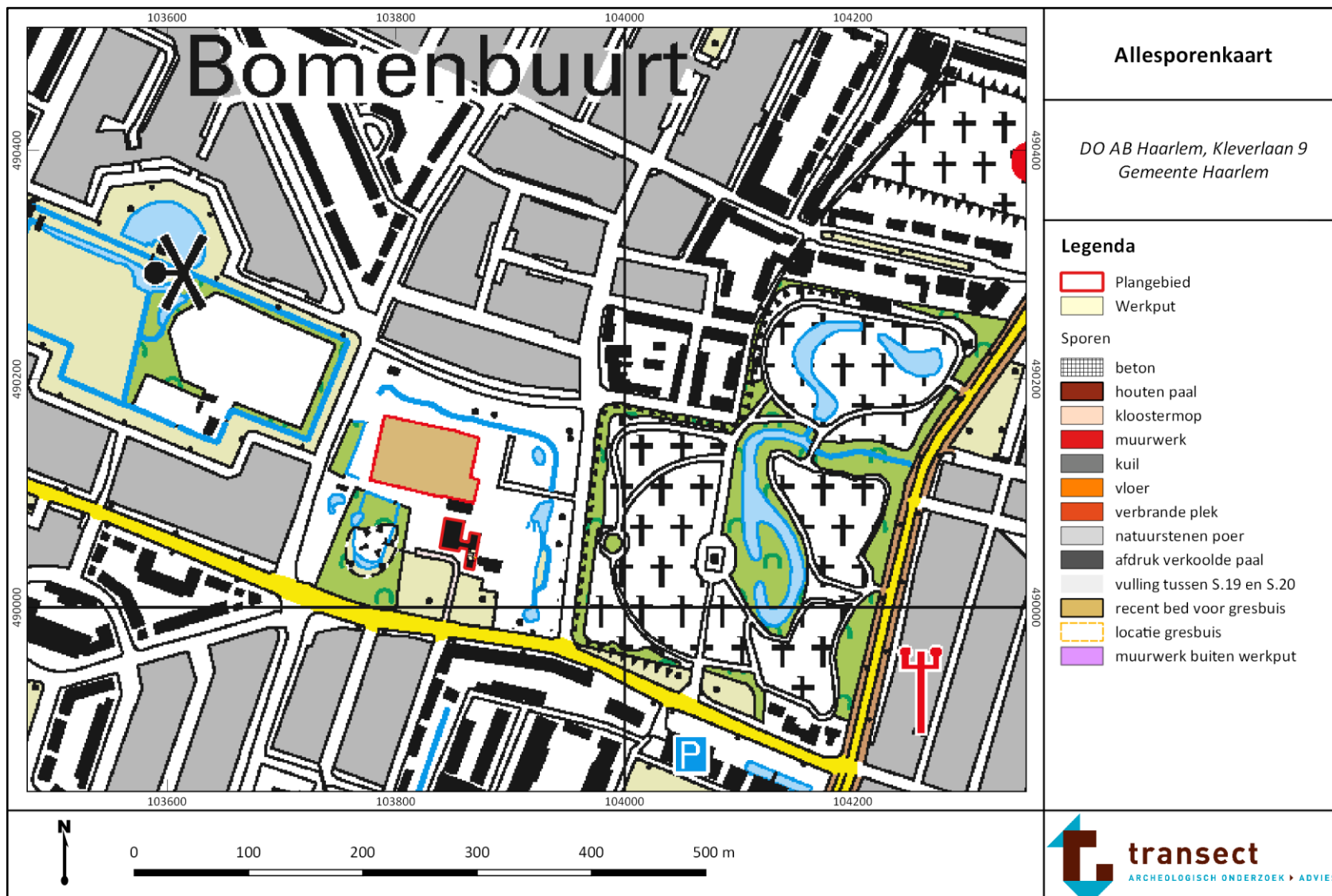
Bronvermelding figuren in bijlage 9:

- bovenste figuur: haarlemmerkweektuin.nl
- gravure uit 1620: Enderman *in prep* (2016).
- rechts onderin: Yoga Innerwork via LinkedIn.

Bijlage 1. Archeologische periode-indeling voor Nederland

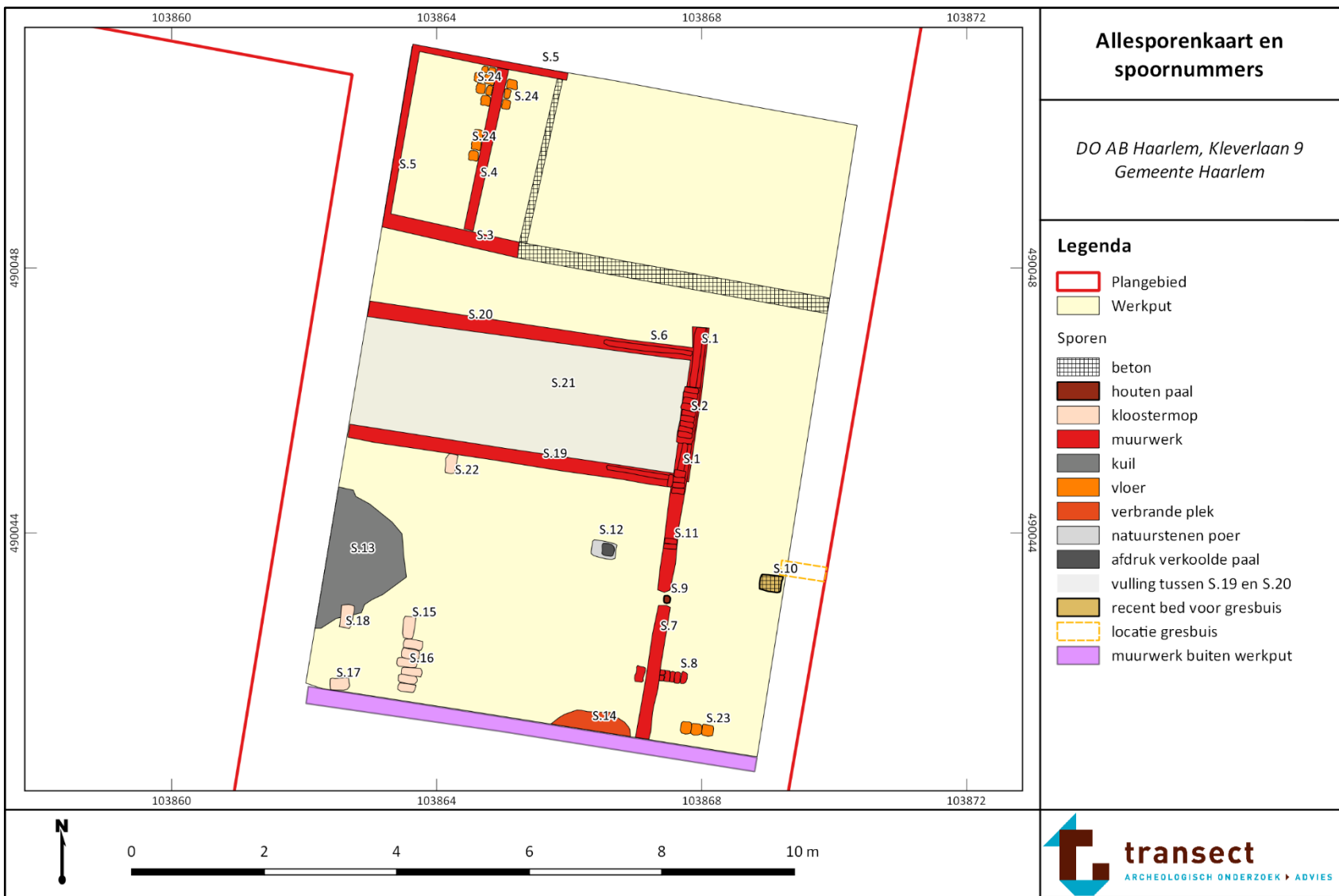
Periode	Deel-/subperiode	Van	Tot
Recent		1945 na Chr.	2050 na Chr.
Nieuwe Tijd	Late-Nieuwe tijd	1850 na Chr.	1945 na Chr.
	Midden-Nieuwe tijd	1650 na Chr.	1850 na Chr.
	Vroege-Nieuwe tijd	1500 na Chr.	1650 na Chr.
Middeleeuwen	Late-Middeleeuwen B	1250 na Chr.	1500 na Chr.
	Late-Middeleeuwen A	1050 na Chr.	1250 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen D	900 na Chr.	1050 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen C	725 na Chr.	900 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen B	525 na Chr.	725 na Chr.
	Vroege-Middeleeuwen A	450 na Chr.	525 na Chr.
Romeinse Tijd	Laat-Romeinse tijd B	350 na Chr.	450 na Chr.
	Laat-Romeinse tijd A	270 na Chr.	350 na Chr.
	Midden-Romeinse tijd B	150 na Chr.	270 na Chr.
	Midden-Romeinse tijd A	70 na Chr.	150 na Chr.
	Vroeg-Romeinse tijd B	25 na Chr.	70 na Chr.
	Vroeg-Romeinse tijd A	12 voor Chr.	25 na Chr.
IJzertijd	Late-IJzertijd	250 voor Chr.	12 voor Chr.
	Midden-IJzertijd	500 voor Chr.	250 voor Chr.
	Vroege-IJzertijd	800 voor Chr.	500 voor Chr.
Bronstijd	Late-Bronstijd	1100 voor Chr.	800 voor Chr.
	Midden-Bronstijd B	1500 voor Chr.	1100 voor Chr.
	Midden-Bronstijd A	1800 voor Chr.	1500 voor Chr.
	Vroege-Bronstijd	2000 voor Chr.	1800 voor Chr.
Neolithicum	Laat-Neolithicum B	2450 voor Chr.	2000 voor Chr.
	Laat-Neolithicum A	2850 voor Chr.	2450 voor Chr.
	Midden-Neolithicum B	3400 voor Chr.	2850 voor Chr.
	Midden-Neolithicum A	4200 voor Chr.	3400 voor Chr.
	Vroeg-Neolithicum B	4900 voor Chr.	4200 voor Chr.
	Vroeg-Neolithicum A	5300 voor Chr.	4900 voor Chr.
Mesolithicum	Laat-Mesolithicum	6450 voor Chr.	4900 voor Chr.
	Midden-Mesolithicum	7100 voor Chr.	6450 voor Chr.
	Vroeg-Mesolithicum	8800 voor Chr.	7100 voor Chr.
Paleolithicum	Laat-Paleolithicum B	18.000 BP	8.800 voor Chr.
	Laat-Paleolithicum A	35.000 BP	18.000 BP
	Midden-Paleolithicum	300.000 BP	35.000 BP
	Vroeg-Paleolithicum	-	300.000 BP

Bijlage 2. Allesporenkaarten

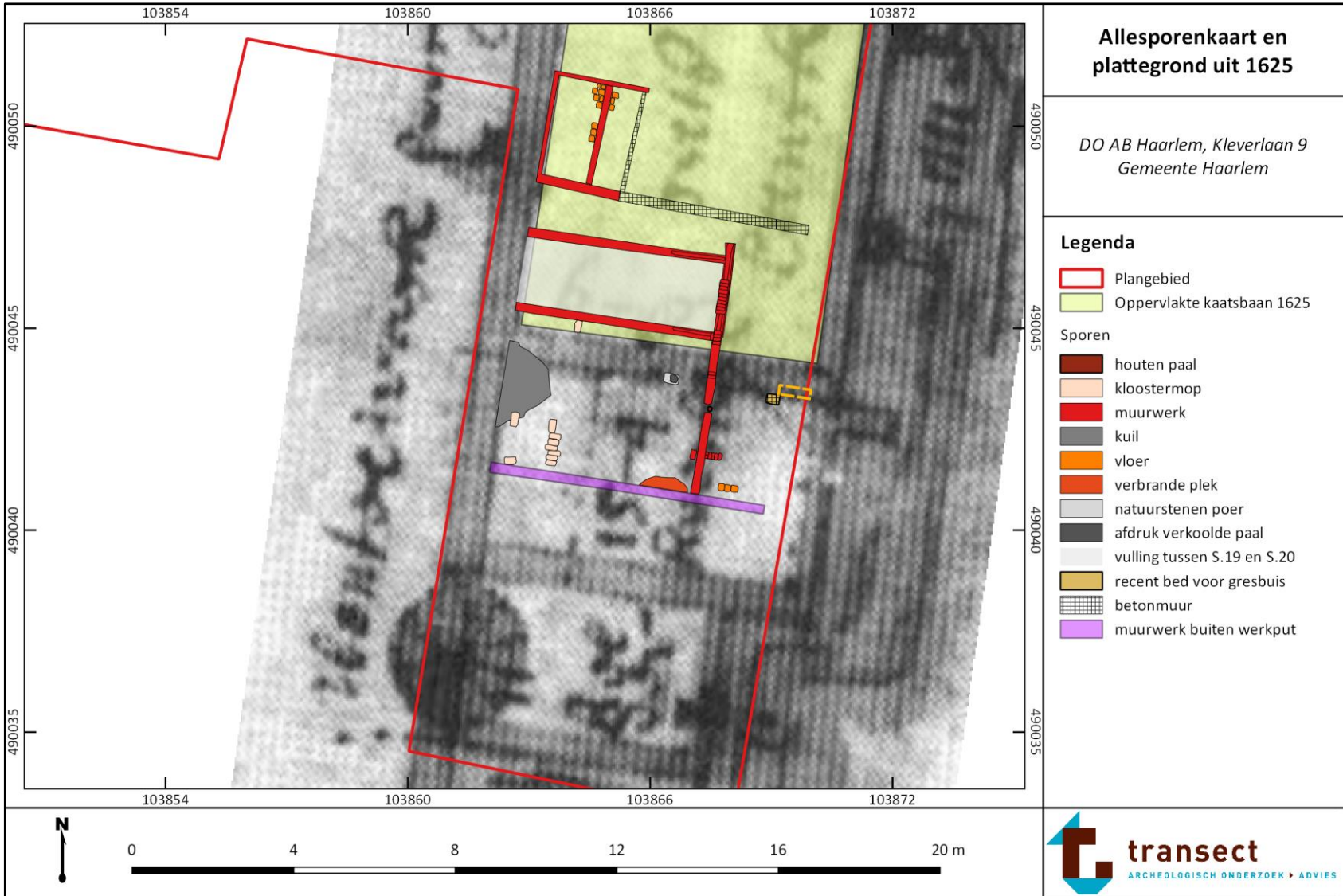

Allesporenkaart en plattegrond uit 1625

*DO AB Haarlem, Kleverlaan 9
Gemeente Haarlem*

Legenda

- Plangebied
- Oppervlakte kaatsbaan 1625
- Sporen**
- houten paal
- kloostermop
- muurwerk
- kuil
- vloer
- verbrande plek
- natuurstenen poer
- afdruk verkooldde paal
- vulling tussen S.19 en S.20
- recent bed voor gresbuis
- betonmuur
- muurwerk buiten werkput

Allesporenkaart en plattegrond uit 1909

*DO AB Haarlem, Kleverlaan 9
Gemeente Haarlem*

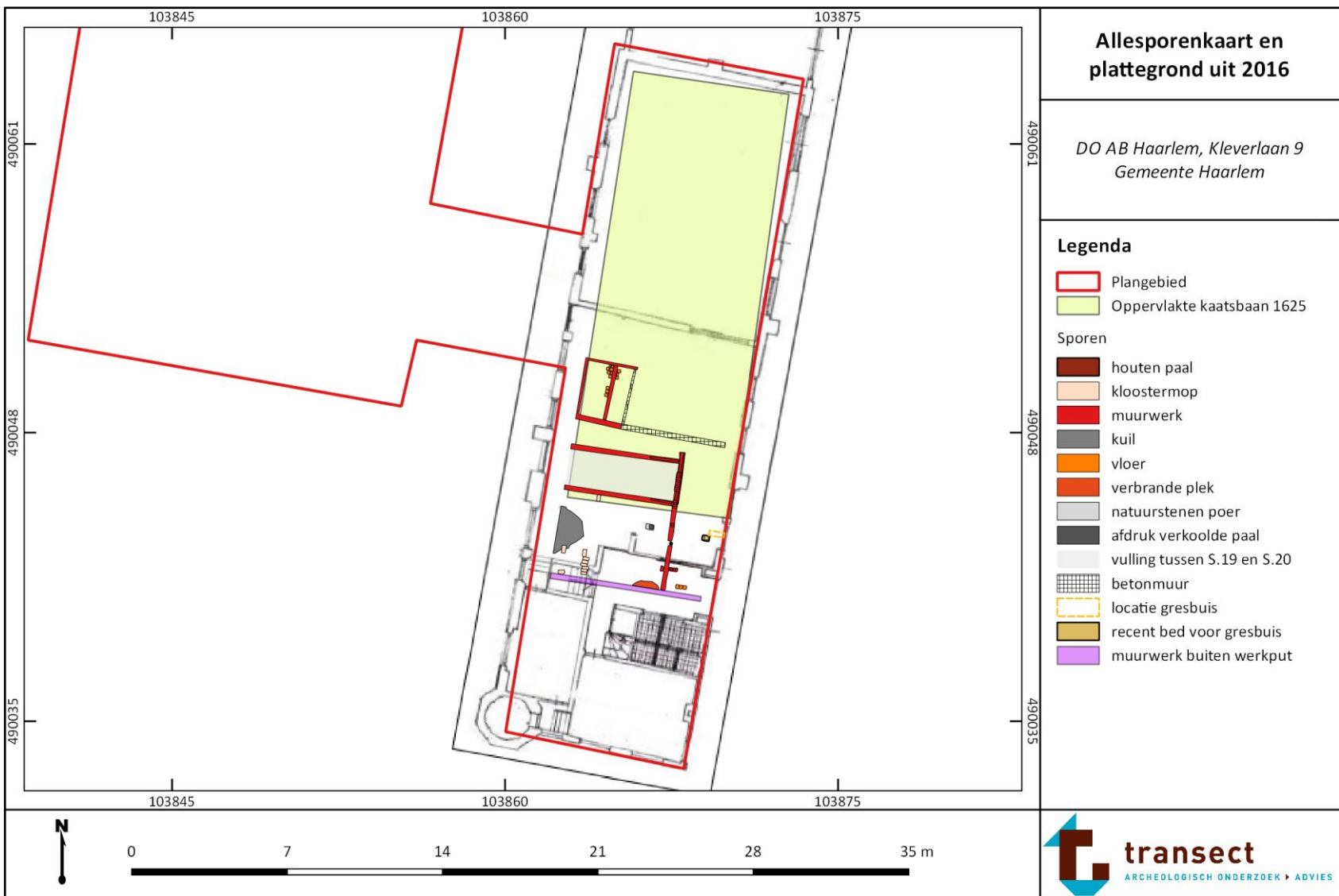
Legenda

- Plangebied
- Sporen
- houten paal
- kloostermop
- muurfundering
- kuil
- vloer
- verbrande plek
- natuurstenen poer
- afdruk verkoolde paal
- vulling tussen S.19 en S.20
- recent bed voor gresbuis
- betonmuur

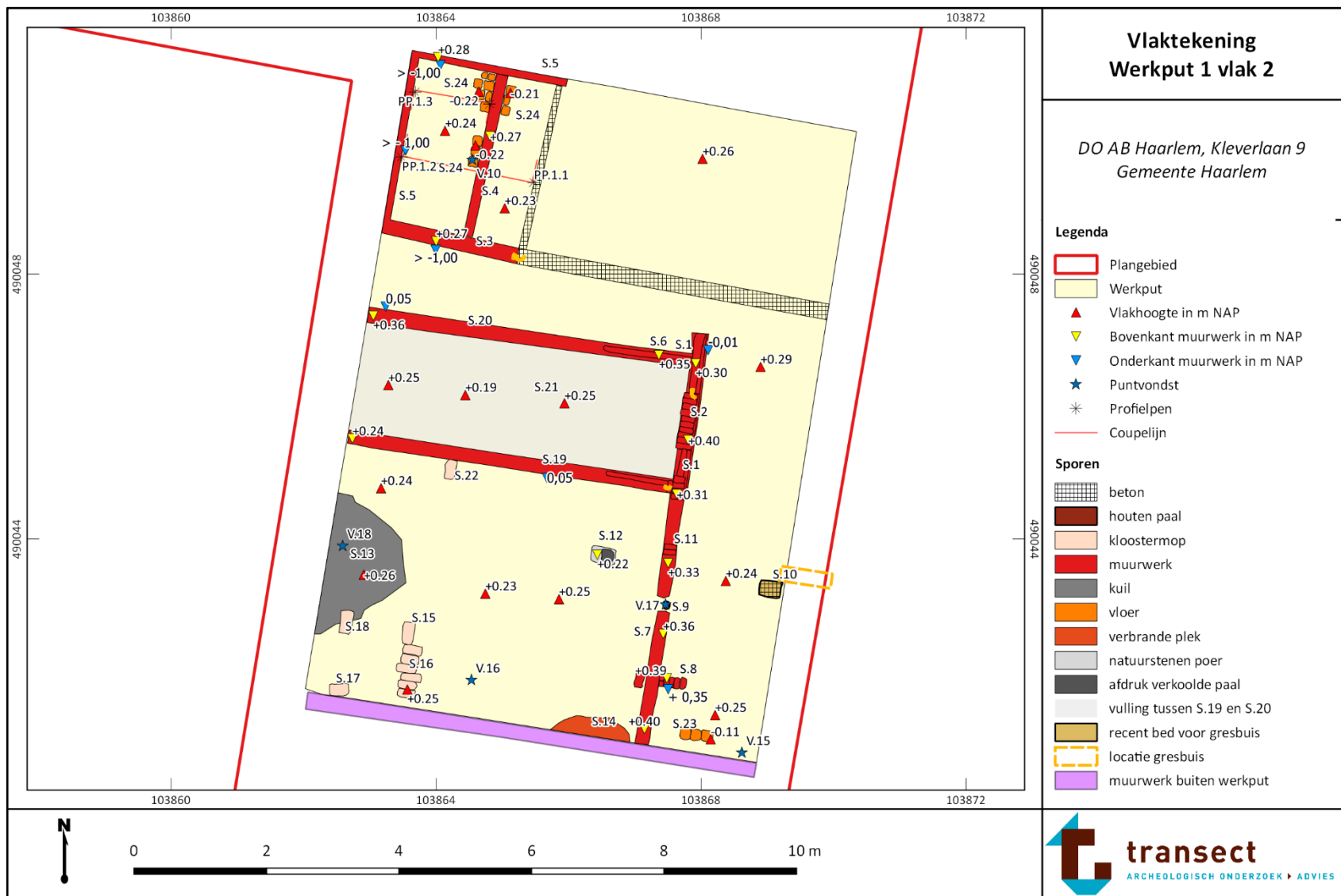

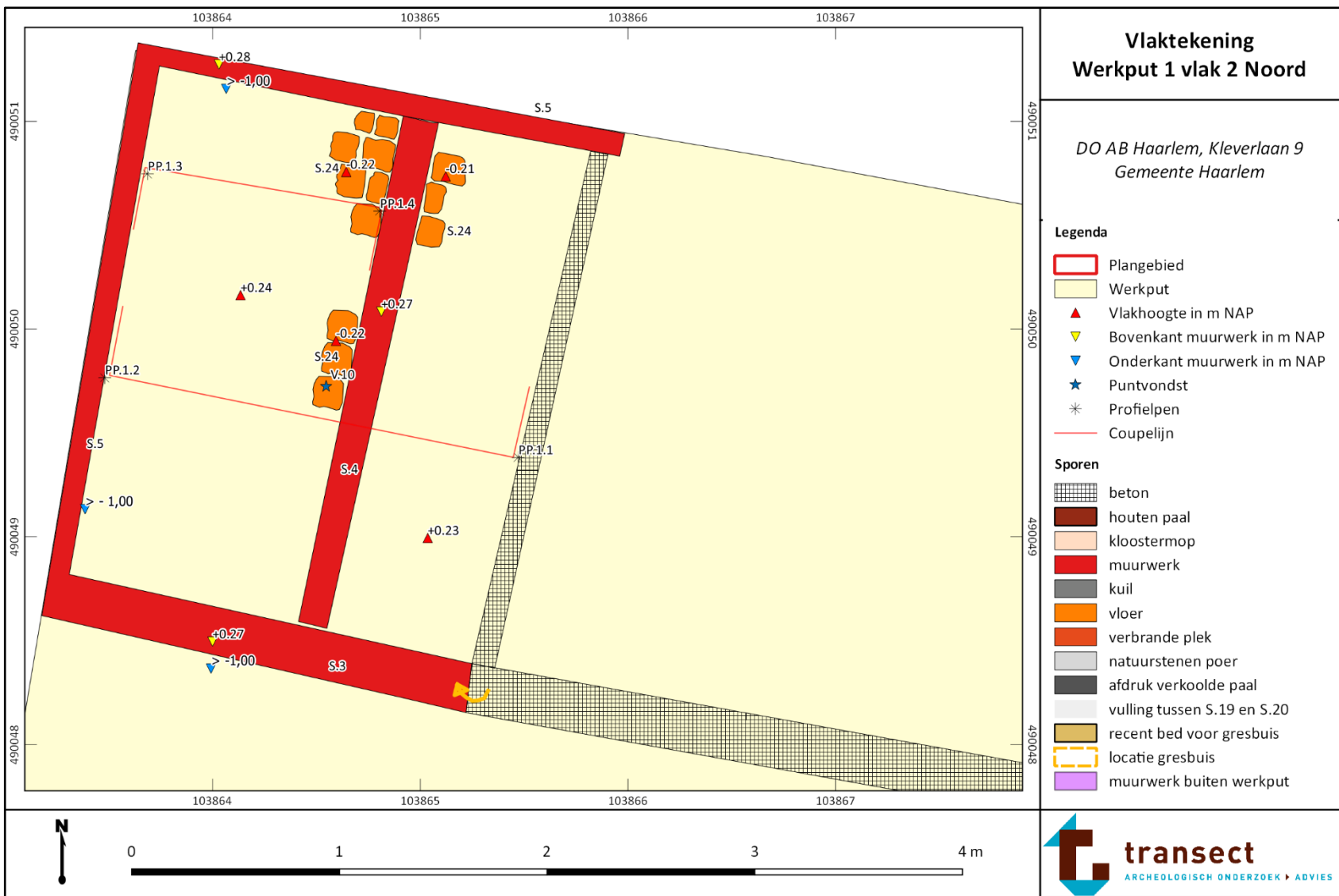

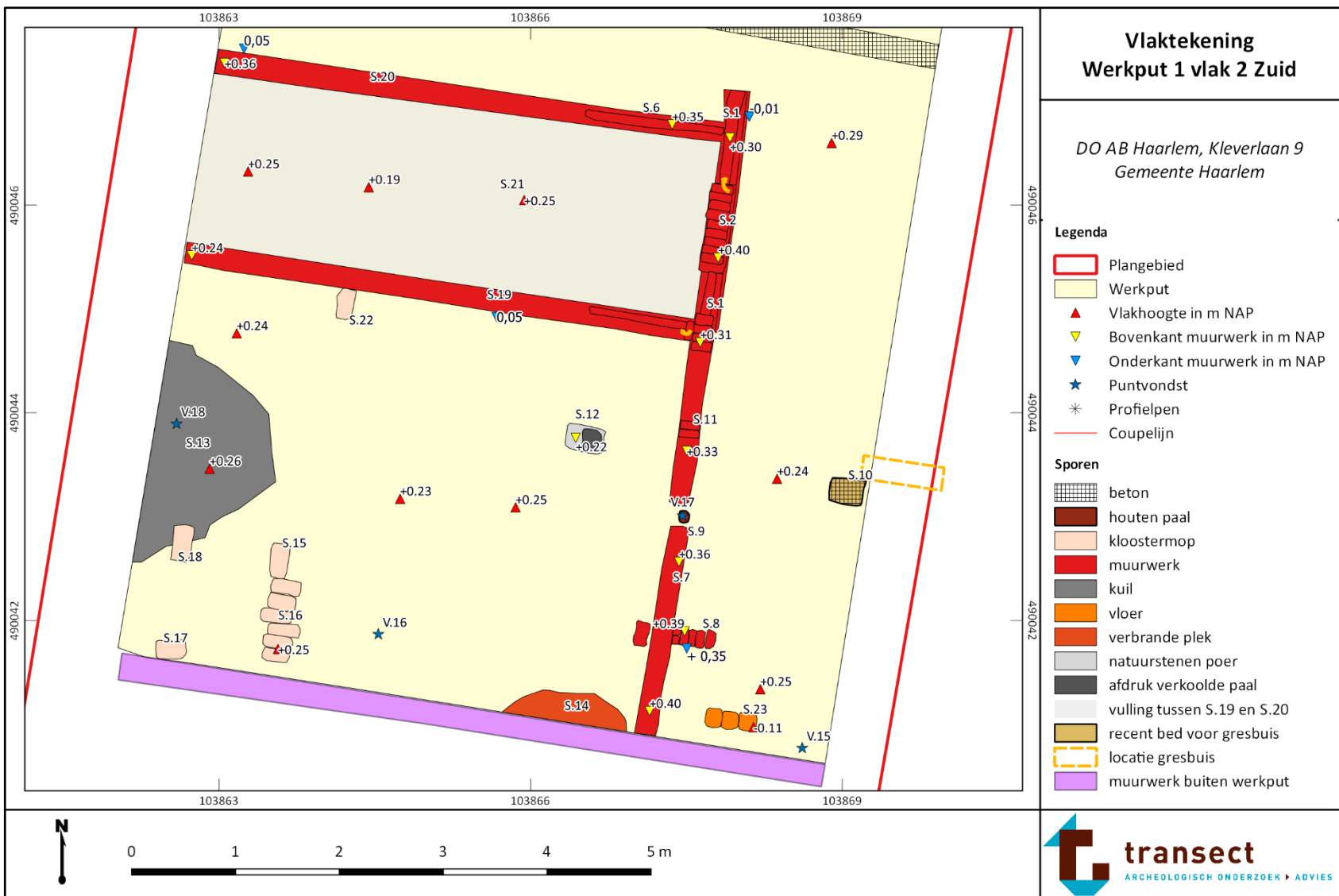

Bijlage 3. Vlaktekening

Bijlage 4. Sporen- en lagenlijst

spoor	wp	vlak	spoor aard	diepte (in cm)	vulling	kleur	textuur	relatie	bovenkant (BK) en onderkant (OK) in m NAP	opmerking	datering
0001	01	002	MR		1	ROOR	BS	vertand in S.20 = gelijktijdig, zelfde structuur	BK: + 0,30 m OK: - 0,01 m	baksteen, 20x10x4,5 cm, hard gebakken 5-laags: 31 cm; onderste laag bakstenen (5 ^e laag) is vertand met 4 cm. Volsteensmuur. Aafgesmeerd met mortel aan binnenzijde, waarmee metselverband niet duidelijk is. Bovenste laag: koppenverband.	aan de hand van baksteenformaat: ca. na 1 ^e kwart 18 ^e eeuw tot eind 19 ^e eeuw; i.c.m. lagenmaat in eind 19^e eeuw (Orsel 2007).
0002	01	002	MR		1	ROOR	BS	ligt op S.1	BK: + 0,40 m OK: nvt	rij van 10 bakstenen op S.1; geen baksteenmaten genomen.	
0003	01	002	MR		1	RO	BS	= S.5	BK: + 0,27 m OK: minimaal - 1,00 m	baksteen, 18,5x8,5x3,5 cm, hard gebakken	aan de hand van baksteenformaat: ca. na midden 17 ^e eeuw (Orsel 2007).
0004	01	002	MR		1	RO	BS	koud tegen S.5	BK: + 0,27 m OK: minimaal - 1,00 m	baksteen, 18,5x8,5x3,5 cm / 18x9x4 cm, hard gebakken. 10-laags: 48 cm, totaal 11 lagen; gemetseld in kruisverband.	aan de hand van baksteenformaat: ca. 19 ^e eeuw (Orsel 2007).
0005	01	002	MR		1	RO	BS	= S.3	BK: + 0,27m OK: minimaal - 1,00 m	baksteen, 18,5x8x3,5 cm, hard gebakken; gemetseld met enkel de strekkende zijden; metselverband doet qua strekkende zijden denken aan Hollands verband; metselverband lijkt ook min of meer op lopend klezorenverband of halfsteensverband, maar is het niet. 5-lagenmaat: 26 cm.	aan de hand van baksteenformaat: ca. na midden 17 ^e eeuw (Orsel 2007).

spoor	wp	vlak	spoor aard	diepte (in cm)	vulling	kleur	textuur	relatie	bovenkant (BK) en onderkant (OK) in m NAP	opmerking	datering
0006	01	002	MR		1	ROOR	BS	ligt op S.20	BK: + 0,36 m OK: nvt	1-laags baksteen op fundering, geen baksteenmaten genomen.	
0007	01	002	MR		1	ROOR	BS	= S.11, wordt onderbroken door S.9 (HT paal)	BK: + 0,40 m OK: onbekend	baksteen, 20x10x4,5 cm, (matig) hard gebakken; volsteensmuur; 2x vertand (4 cm, daaronder 5 cm). minimaal 6 lagen baksteen; metselverband is vanwege de kwaliteit van de foto's niet bekend. Op het niveau van vlak 2 slechts 1 laag bakstenen zichtbaar.	aan de hand van baksteenformaat: ca. na eerste kwart 18 ^e eeuw - eind 19 ^e eeuw (Orsel 2007).
0008	01	002	MR		1	ROOR	BS	koud tegen S.7	BK: + 0,39 m OK: + 0,35 m	In vlak 2: 1 laag bakstenen zichtbaar; lengte van muurwerk = 5 bakstenen = 40 cm lang muurwerk. Geen baksteenmaten genomen.	
0009	01	002	PAK		1	BR	HT	tussen S.7 en S.11 (zelfde muur)		houten paaltje; muurwerk (S.7 en S.11) lijkt onderbroken te zijn om het houten paaltje te plaatsen.	
0010	01	002	REC		1				BK: + 0,24 m	recent, bed voor gresbuis dat zich in de oostelijke wand bevindt	recent
0011	01	002	MR		1	ROOR	BS	= S.7, wordt onderbroken door S.9 (HT paal)	BK: + 0,36 m OK: onbekend	baksteen, 20x10x4,5 cm, (matig) hard gebakken; volsteensmuur; 2x vertand (4 cm, daaronder 5 cm). minimaal 6 lagen baksteen; metselverband is vanwege de kwaliteit van de foto's niet bekend. Op het niveau van vlak 2 slechts 1 laag bakstenen zichtbaar.	aan de hand van baksteenformaat: ca. na eerste kwart 18 ^e eeuw - eind 19 ^e eeuw (Orsel 2007).
0012	01	002	ST		1	DGR	NS		BK: + 0,25 m	natuurstenen poer met afdruk van een verkoold paal.	-
0013	01	002	KL		1	GR	zs1			bevat tras (fijngemalen tufsteen)	na 1657-1685 (vnr 0018MXX1)

spoor	wp	vlak	spoor aard	diepte (in cm)	vulling	kleur	textuur	relatie	bovenkant (BK) en onderkant (OK) in m NAP	opmerking	datering
0014	01	002	LG		1	DBRRO	zs1			verbrande laag	-
0015	01	002	ST		1	ORGE	BS		BK: + 0,25 m	kloostermop, 32x15,5x8 cm, matig hard gebakken	- (herbruik)
0016	01	002	MST		1	ORGE	BS		BK: + 0,25 m	rijtje van 6 kloostermoppen (n-z georiënteerd), 31x15,5x8 cm, matig hard gebakken	- (herbruik)
0017	01	002	ST		1	ORGE	BS		BK: + 0,25 m	kloostermop, 31x15x8 cm, matig hard gebakken	- (herbruik)
0018	01	002	ST		1	ORGE	BS		BK: + 0,25 m	kloostermop, 30x15x8 cm, matig hard gebakken	- (herbruik)
0019	01	002	FUNL		1	ROOR	BS	staat koud tegen de westelijke buitenmuur; zelfde bouwfase als S.0020	BK: + 0,24 m OK: +0,05 m	zie S.0020.	1713 - 1910; aan de hand van baksteenformaat: ca. na eerste kwart 18 ^e eeuw - eind 19 ^e eeuw (Orsel 2007).
0020	01	002	FUNL		1	ROOR	BS	vertand in S.0001 = gelijktijdig, zelfde structuur; staat koud tegen de westelijke buitenmuur; zelfde bouwfase als S.0019	BK: + 0,36 m OK: +0,05 m	baksteen, 20x10x4,5 cm, hard gebakken 5-laags: 31 cm; onderste laag bakstenen (5 ^e laag) is vertand met 4 cm. Volsteensmuur. Afgesmeerd met mortel aan binnenzijde, waarmee metselverband niet duidelijk is.	aan de hand van baksteenformaat: ca. na eerste kwart 18 ^e eeuw - eind 19 ^e eeuw (Orsel 2007).

spoor	wp	vlak	spoor aard	diepte (in cm)	vulling	kleur	textuur	relatie	bovenkant (BK) en onderkant (OK) in m NAP	opmerking	datering
0021	01	002	LG		1	GR	zs1	vulling tussen S.0019 en S.0020		bevat mortel	-
0022	01	002	ST		1	ORGE	BS		BK: + 0,24 m	kloostermop; 29,5x15,5x8cm	-
0023	01	002	VR		1	RO			BK: - 0,11 m	plavuizen vloer	-
0024	01	002	VR		1	RO	BS		BK: - 0,22 m	vloer van hergebruikte en gevleide kloostermoppen (afkomstig van het oude kasteel/huis ter Kleef); ?x15x9 cm; op de vloer lag een Westerwald steengoed kan (vnr 10, puntvondst, 1650 - 1675).	in ieder geval na 1828 (vnr. 0011MXX2)
0999	01	001	LG		1	LGL				zandlaag, ophoogzand	modern / recent (na 1950)
1000	01	002	LG		1					ophoogzand onder S.0999	-
1100	01	103	LG	18	1			beerbak		lgl zs1; moderne / recente zandlaag	-
1200	01	103	LG	26	1	GR	zs1	beerbak		met baksteenpuin	1878 - 1925 (vnr 0013)
1300	01	103	LG	26	1	BR	zs1	beerbak			19 ^e - 20 ^e eeuw
1400	01	103	LG	12	1	BR	zs1	beerbak		met dakpan- en baksteenpuin	19 ^e - 20 ^e eeuw
1500	01	103	LG	4	1	LGR		beerbak		leem en mortel vlijlaag, onder S.24	> 1828 (vnr. 0011MXX2)
1600	01	103	LG	18	1	GR	zs1	beerbak		met spoellaagjes geel/bruin zand	> 1828 (vnr. 0011MXX2)
1700	01	103	VR	2	1	RO		beerbak	BK: - 0,53 m	tegelvloer, rode plavuizen, 24x24x3 cm, hard gebakken	tussen 17 ^e - 18 ^e eeuw en 1828
1750	01	103	LG	4	1	LGR		beerbak		leem en mortel vlijlaag, onder S.1700	tussen 17 ^e - 18 ^e eeuw en 1828
1800	01	103	LG	8	1	BR	zs1	beerbak		met spoellaagjes	tussen 17 ^e - 18 ^e eeuw en 1828
1900	01	103	LG	34	1	DBR	zs1	beerbak			17 ^e - 18 ^e eeuw (vnr 0007KER1)
2000	01	103	VR	2	1	RO		beerbak	BK: - 0,93 m	tegelvloer plavuizen, 24x24x3, rood, hard gebakken	niet jonger dan 17 ^e - 18 ^e eeuw

Bijlage 5. Vondstenlijst

vondstnummer	werkput	vlak	vak	spoor	vulling	categorie	verzamelwijze	aantal	opmerking
0001	-	-	-	-	-	-	-	-	vervalt
0002	01	101		1900	1	MA	PAFW	1	monster algemeen
0003	01	101		1600	1	MA	PAFW	1	monster algemeen
0004	01	101		1300	1	MXX	PAFW	1	munten
0005	01	101		1500	1	KBW	PAFW	1	
0006	01	101		2000	1	KBW	PAFW	1	
0007	01	101		1900	1	KER	PAFW	1	
0008	01	101		1400	1	MIX	PAFW	14	
0009	01	101		1200	1	MIX	PAFW	14	
0010	01	101		1300	1	KER	MAA	1	Westerwald kan
0011	01	101		1600	1	MIX	PAFW	2	zilveren munt, benen knoop
0012	-	-	-	-	-	-	-	-	Niet uitgegeven, vervalt
0013	01	101		1200	1	MXX	PAFW	3	munten uit 1878, lood, zink?
0014	01	002		0020	1	KBW	AFW	4	
0015	01	002		0999	1	KBW	MAA	3	
0016	01	002		0021	1	KER	MAA	4	
0017	01	002		0009	1	OPHT	AFW	1	niet in de koelkast gelegd, helemaal droog
0018	01	002		0013	1	MXX	AFW	1	
0019	01	101		1600	1	MXX	PAFW	1	van kandelaar
0020	01	101		1200	1	MXX	PAFW	1	ring
0021	01	002		0021	1	MXX	DETC	2	munten hollandia 1604/1605, kogel
0022	01	002		0999	1	MXX	DETC	22	IJzer, lood en koper

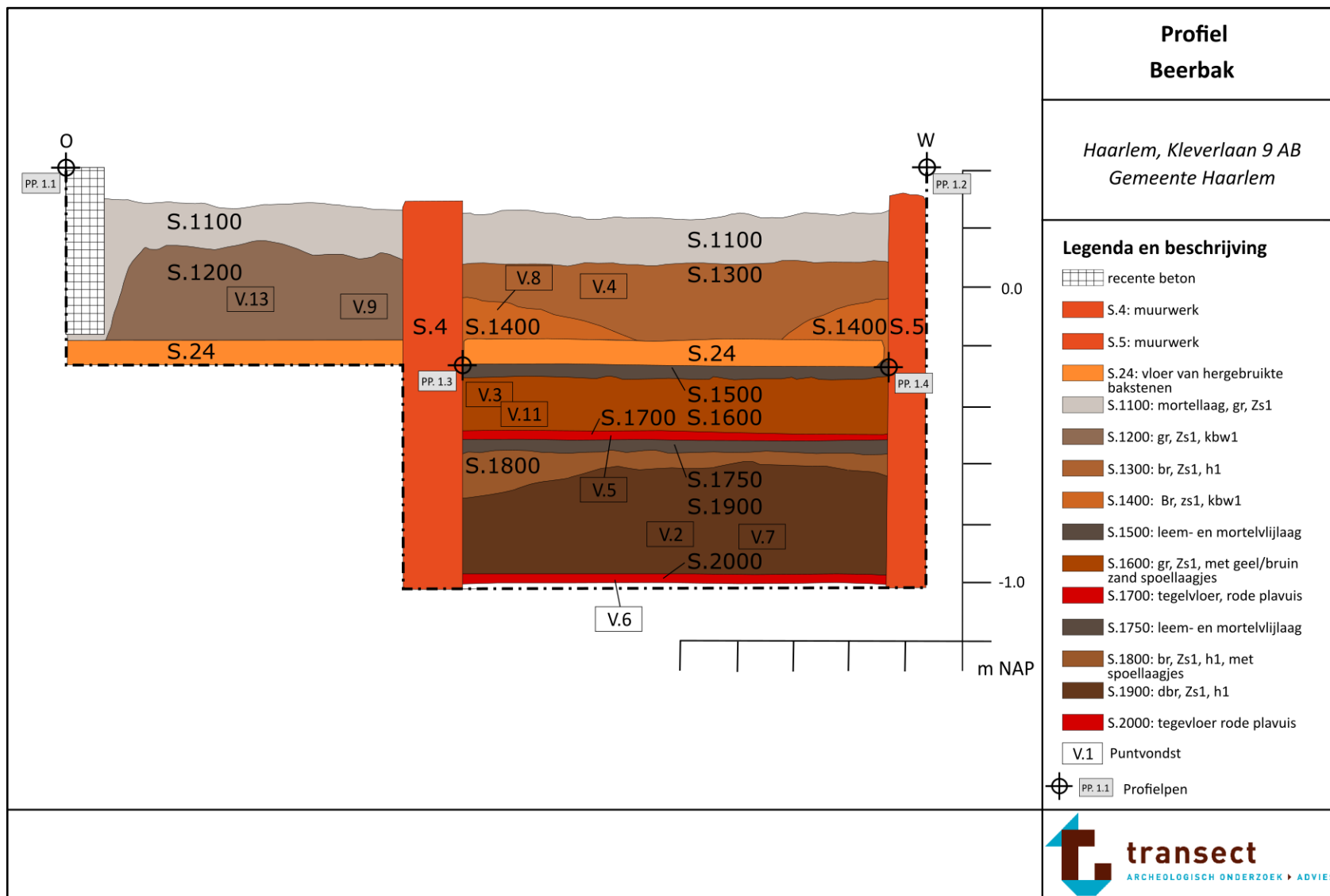
Splitsvondsten

vondstnummer	veldvondst	spoor	spoor aard	werkput	vlak	categorie	subcategorie	aantal	opmerking
0004MXX1	0004	1300	LG	01	101	MXX	munt	1	duit; stad Utrecht; 1657-1685
0005KBW1	0005	1700	LG	01	101	KBW	tegel	1	- 1x roodbakende plavuis uit middelste vloer beerkelder (S.1700), 22,8 x 22,8 x 3 cm; matig harde kalkmortel
0006KBW1	0006	2000	VR	01	101	KBW	tegel	1	- 1x fragment plavuis roodbakend; 11*?2,3 cm.
0007KER1	0007	1900	LG	01	101	KER	witbakend	1	- 1x wandfragment witbakend aardewerk, loodglazuur, mangaan, bruine vlekken; 17 ^e - 18 ^e eeuw.
0008KKP5	0008	1400	LG	01	101	KKP	kleipijp: kop	1	- 1x klein fragmentje van pijpenkop, onversierd, 17 ^e - 20 ^e eeuw.
0008KBW2	0008	1400	LG	01	101	KBW	tegel	1	- 1x fragment tegel, ?x?x0,8 cm; Nieuwe tijd.
0008KER1	0008	1400	LG	01	101	KER	AW	6	- 2x roodbakend aardewerk, bijna complete deksel/hangende bloempot, ongeglazuurd, bevat drie gaatjes om het object wellicht op te hangen oogt 19 ^e - 20 ^e eeuws (zie figuur ...). - 2x fragment roodbakend aardewerk, in- en uitwendig gegluurd; 16 ^e - 19 ^e eeuw. - 2x fragment industrieel wit aardewerk; 18 ^e - 20 ^e eeuw.
0008ODB3	0008	1400	LG	01	101	ODB		1	- 1x fragment afgesneden bot, indet, geen voorwerp, lijkt afvalmateriaal te zijn; 11,5 x 2,5 cm (maximale afmetingen).
0008XXX4	0008	1400	LG	01	101	XXX		5	- 5x brokje steenkool.
0009GLS3	0009	1200	LG	01	101	GLS	glas: kleurloos	1	- 1x fragmentje kleurloos glas; maximale afmetingen: 3 x 2,2 cm.; Nieuwe tijd.
0009KBW3	0009	1200	LG	01	101	KBW	tegel	2	- 2x tegelfragment faience, versierd met blauwe verf, verweerd.
0009KER1	0009	1200	LG	01	101	KER	AW	7	- 3x fragmenten van eenzelfde kopje industrieel wit van fabriek P. Regout te Maastricht, versierd met strepen (geel-blauw-geel); 19 ^e - 20 ^e eeuw. - 1x bodemfragment steengoed, zoutglazuur; 15 ^e - 19 ^e eeuw. - 3x fragment roodbakend aardewerk (1x rand, 2x wand); in- en uitwendig gegluurd; 16 ^e - 19 ^e eeuw.
0009KKP2	0009	1200	LG	01	101	KKP	kleipijp; steel	1	- 1x fragmentje van steel, onversierd; 17 ^e - 20 ^e eeuw.
0009ODB4	0009	1200	LG	01	101	ODB		3	- 3x fragment bot: 2x incomplete femur van jong rund, epifysen niet volgroeid en ontbreken; 1x indet.

vondstnummer	veldvondst	spoor	spoor aard	werkput	vlak	categorie	subcategorie	aantal	opmerking
0010KER1	0010	op 0024	LG	01	101	KER	steengoed	1	- 1x bijna complete Westerwald steengoed kan met zoutglazuur; standvlak, 1 lintoor, versierd met bloemen en op buik twee leeuwen aan weerszijden van een bloem. Op het handvat zijn sporen van een tinnen klepmontuur zichtbaar, die is verwijderd toen een stuk van de hals van de kan was gebroken; 1650 - 1675. Aangetroffen op vloer (S.24) in beerbak.
0011BEE1	0011	1600	LG	01	101	BEE		1	Benen knoop
0011MXX2	0011	1600	LG	01	101	MNT	Metaal: zilver	1	1828, 10 cent Nederland
0013MNT1	0013	1200	LG	01	101	MNT	metaal: koperlegering	1	1878, 1 cent Nederland
0013MXX2	0013	1200	LG	01	101	MXX	Metaal: zink	1	1850-1900; Bikkel, groot exemplaar
0013MXX3	0013	1200	LG	01	101	MXX	metaal: lood	1	1850-1925; verzegel-accijnslood; WERKE PORTL.....; kz A.G R.G en Mann.....
0014KBW1	0014	0020	FUNL	01	002	KBW	tegel	4	- 3x fragmenten van bijna complete grijsbakkende plavuis (22,8 x 22,5 x 3,2 cm). - 1x fragment roodbakkende plavuis, 19 x 19,5 x 2,7 cm, matig harde kalkmortel.
0015KBW1	0015	0999	LG	01	002	KBW	tegel	3	- 2x fragment faience tegel, ? x 12,7 x 1 cm; versierd met blauwe verf in hoekjes en in het midden fantasiedier; Nieuwe tijd. - 1x fragment plavuis; ? x 18,5 x 3 cm.
0016KER1	0016	0021	LG	01	002	KER	roodbakkend	4	- 4x wandfragment roodbakkend aardewerk, in- en uitwendig geglazuurd; 16 ^e - 19 ^e eeuw.
0017OPHT1	0017	0009	PAK	01	002	OPHT		1	- slecht geconserveerd hout; deel van paaltje, maximale afmetingen: 31 x 5 x 3 cm; niet rond, niet rechthoekig.
0018MXX1	0018	0013	KL	01	002	MXX	metaal: koperlegering	1	1657-1685, duit, stad Utrecht
0019MXX1	0019	1600	LG	01	101	MXX	metaal: koperlegering	1	1400-1450; zeskantig met ingezaagde rand; van knooppandelaar
0020MXX1	0020	1200	LG	01	101	MXX	metaal: koperlegering	1	1800-1900, ring, multifunctioneel; gelijkmatig gegoten; diameter 22mm.

vondstnummer	veldvondst	spoor	spoor aard	werkput	vlak	categorie	subcategorie	aantal	opmerking
0021MXX1	0021	0021	LG	01	002	MXX	metaal: brons	1	1550-1860, kogel
0021MNT2	0021	0021	LG	01	002	MNT	metaal: koperlegering	1	1604-1605, duit Holland
0022MXX1	0022	0999	LG	01	002	MXX	metaal: lood	2	raamllood1400-1800; fragment; H-vormig stukje
								7	stolsel
								5	Kogel; 1550-1860; 3 stuks plat; 1x 13mm; 1x 15mm met gietstang
0022MXX2	0022	0999	LG	01	002	MXX	metaal: koperlegering	1	Rekenpenning; 1700-1800; Neurenberg; vorstenhuistype; Lodewijk XIII
								1	Stripje; fragment; indet
								1	Ring; 1800-1900; multifunctioneel; gelijkmatig gegoten; diameter 27mm
								1	Knoop; 1900-1950; met anker; civiele scheepvaart
0022MXX3	0022	0999	LG	01	002	MXX	metaal: ijzer	1	Plaatje; fragment; indet
								2	geheng; 1600-1900 ; fragment; staart geheng
								1	Nagel; voor ca. 1900; vierkante doorsnede

Bijlage 6. Profieltekening

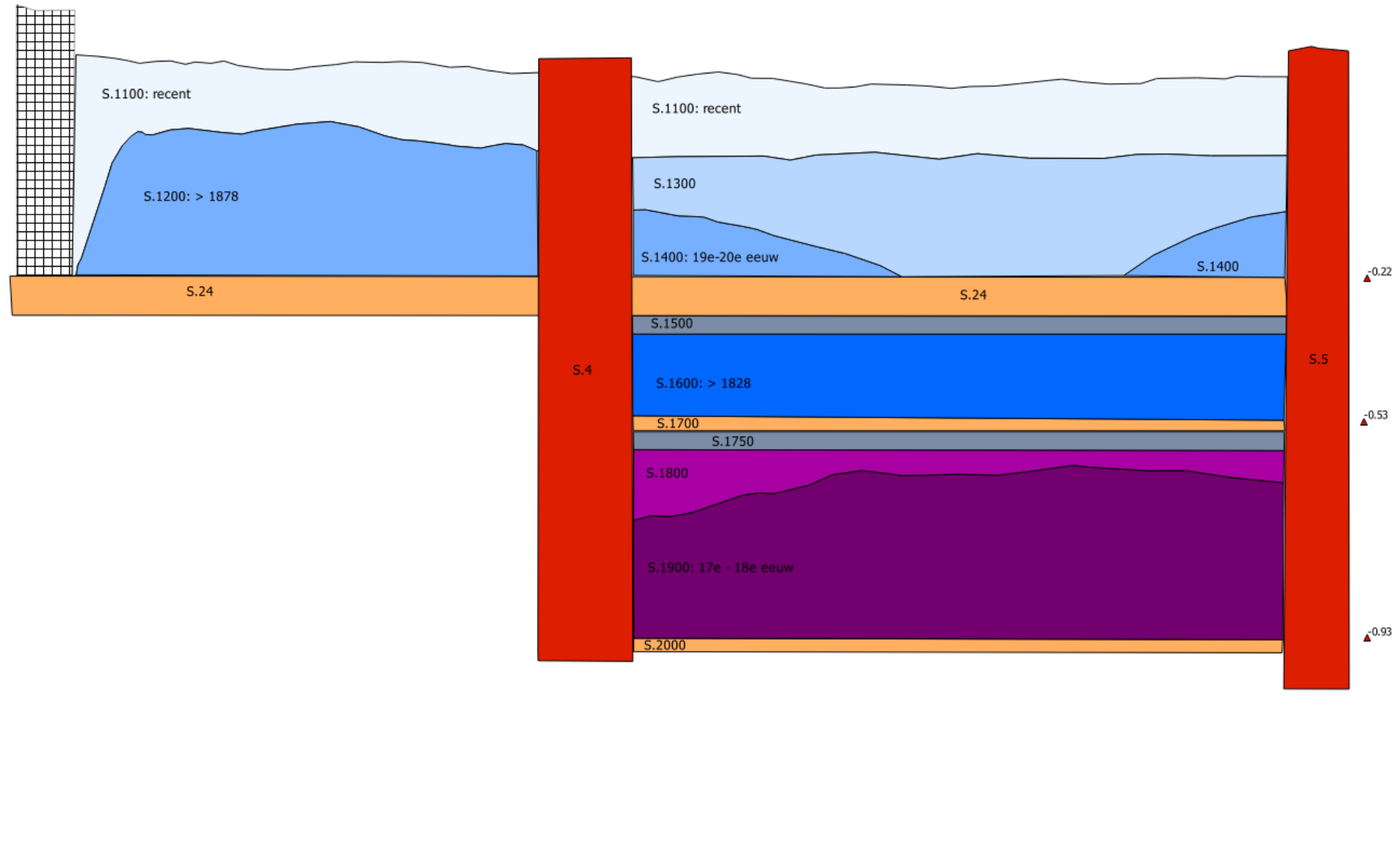

Profiel beerbak en dateringen

DO AB Haarlem, Kleverlaan 9
Gemeente Haarlem

Legenda

- ▲ top vloerniveau in m NAP
- betonmuur beerbak
- beerbak muur
- vloer
- beerbak vlijlaag
- S.1100
- S.1200
- S.1300
- S.1400
- S.1600
- S.1800
- S.1900

Bijlage 7. Determinatie metaalvondsten - Michel Hendriksen (Archeometaal)

Conserveringsrapport ArcheoMetaal

Projectnummer/code: 16090017

Om.nr: 44017149100

Gemeente en toponiem: Haarlem, Kleverlaan 9

Auteur / actor: M. Hendriksen

KNA-Specialist Conservering; Senior KNA-specialist Materialen

Registratienummer 18931034

Uitvoeringsperiode: 18-03-2020 tot 20-03-2020

Afkorting	Metaalsoort
Ag	Zilver
Al	Aluminium
Au	Goud
Cu	Koper- koperlegering
Fe	IJzer
Pb	Lood
Sn	Tin
Zn	Zink

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling																																	
19	Kaarshouder	CU	Bedekt met harde laag actieve corrosie en aangekoekt bodemmateriaal. Corrosie verzacht met ethanol. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.																																	
Voor behandeling		Na behandeling																																		
<table border="1"> <tr> <td>Project:</td> <td>Vondstnr.:</td> <td>Tel.nr.:</td> </tr> <tr> <td>16090017</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>CFB-code:</td> <td>ARCHIS-nr.:</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Datum:</td> <td>Werkput:</td> <td>Vak:</td> </tr> <tr> <td>18/03/2020</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Spoor:</td> <td>Laag:</td> <td>Profiel:</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Inhoud:</td> <td colspan="2">Afgewasht, handelen</td> </tr> <tr> <td>Bijzonderheden:</td> <td colspan="2">Ziet een groen onder verwijzende naar vloer detectie - 1e detectie</td> </tr> <tr> <td colspan="3">GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE</td> </tr> </table>		Project:	Vondstnr.:	Tel.nr.:	16090017			CFB-code:	ARCHIS-nr.:					Datum:	Werkput:	Vak:	18/03/2020			Spoor:	Laag:	Profiel:				Inhoud:	Afgewasht, handelen		Bijzonderheden:	Ziet een groen onder verwijzende naar vloer detectie - 1e detectie		GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE				
Project:	Vondstnr.:	Tel.nr.:																																		
16090017																																				
CFB-code:	ARCHIS-nr.:																																			
Datum:	Werkput:	Vak:																																		
18/03/2020																																				
Spoor:	Laag:	Profiel:																																		
Inhoud:	Afgewasht, handelen																																			
Bijzonderheden:	Ziet een groen onder verwijzende naar vloer detectie - 1e detectie																																			
GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE																																				

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling																														
20	Ring	CU	Bedekt met harde laag actieve corrosie en aangekoekt bodemmateriaal. Corrosie verzacht met ethanol. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.																														
Voor behandeling		Na behandeling																															
<table border="1"> <tr> <td>Project:</td> <td>Vondstnr.:</td> <td>Tek.nr.:</td> </tr> <tr> <td>KLEV. O. 2016</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>CIS-code:</td> <td colspan="2">ARCHIS-nr.:</td> </tr> <tr> <td>Datum:</td> <td>Werkput:</td> <td>Vak:</td> </tr> <tr> <td>18/10/2016</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Spoor:</td> <td>Laag:</td> <td>Profiel:</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td colspan="3">Inhoud: <i>7 stuks glas kaadlemmer olie</i></td> </tr> <tr> <td colspan="3">Bijzonderheden: <i>uit laag op bronspest</i></td> </tr> <tr> <td colspan="3">GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE</td> </tr> </table>		Project:	Vondstnr.:	Tek.nr.:	KLEV. O. 2016			CIS-code:	ARCHIS-nr.:		Datum:	Werkput:	Vak:	18/10/2016			Spoor:	Laag:	Profiel:				Inhoud: <i>7 stuks glas kaadlemmer olie</i>			Bijzonderheden: <i>uit laag op bronspest</i>			GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE				
Project:	Vondstnr.:	Tek.nr.:																															
KLEV. O. 2016																																	
CIS-code:	ARCHIS-nr.:																																
Datum:	Werkput:	Vak:																															
18/10/2016																																	
Spoor:	Laag:	Profiel:																															
Inhoud: <i>7 stuks glas kaadlemmer olie</i>																																	
Bijzonderheden: <i>uit laag op bronspest</i>																																	
GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE																																	

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling																														
21	Kogel	Pb	Bedekt met poederachtig laagje loodwit en aangekoekt bodemmateriaal. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.																														
	Munt	Cu	Bedekt met harde laag actieve corrosie en aangekoekt bodemmateriaal. Corrosie verzacht met ethanol. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.																														
Voor behandeling		Na behandeling																															
<table border="1"> <tr> <td>Project:</td> <td>Vondstnr.:</td> <td>Tek.nr.:</td> </tr> <tr> <td>KLEV. O. 2016</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>CIS-code:</td> <td colspan="2">ARCHIS-nr.:</td> </tr> <tr> <td>Datum:</td> <td>Werkput:</td> <td>Vak:</td> </tr> <tr> <td>12/10/2016</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Spoor:</td> <td>Laag:</td> <td>Profiel:</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td colspan="3">Inhoud: <i>Munt Hollandia 1604/1605</i></td> </tr> <tr> <td colspan="3">Bijzonderheden: <i>100% opgravingsrest</i></td> </tr> <tr> <td colspan="3">GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE</td> </tr> </table>		Project:	Vondstnr.:	Tek.nr.:	KLEV. O. 2016			CIS-code:	ARCHIS-nr.:		Datum:	Werkput:	Vak:	12/10/2016			Spoor:	Laag:	Profiel:				Inhoud: <i>Munt Hollandia 1604/1605</i>			Bijzonderheden: <i>100% opgravingsrest</i>			GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE				
Project:	Vondstnr.:	Tek.nr.:																															
KLEV. O. 2016																																	
CIS-code:	ARCHIS-nr.:																																
Datum:	Werkput:	Vak:																															
12/10/2016																																	
Spoor:	Laag:	Profiel:																															
Inhoud: <i>Munt Hollandia 1604/1605</i>																																	
Bijzonderheden: <i>100% opgravingsrest</i>																																	
GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE																																	

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling
S999 V.22	Kogel 2 stuks en raamlod 2 stuks	Pb	Bedekt met poederachtig laagje loodwit en aangekoekt bodemmateriaal. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.
	Munt, knoop en ring	Cu	Bedekt met harde laag actieve corrosie en aangekoekt bodemmateriaal. Corrosie verzacht met ethanol. Corrosie verzacht met ethanol. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.
Voor behandeling		Na behandeling	
			

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling																					
11	Munt	Ag	Enkele zwarte plekken en actieve corrosie midden op leeuw. Corrosie verzacht met ethanol. Weken in verdunde citroenoplossing en geneutraliseerd. Handmatig verwijderen van resterend bodemmateriaal en corrosie met behulp van calciumcarbonaat poeder en gedemineraliseerd water. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.																					
Voor behandeling		Na behandeling																						
<table border="1"> <tr> <td>Projekt: <i>KLEV.O 2016</i></td> <td>Vondstnr.: <i>11</i></td> <td>Tek.nr.:</td> </tr> <tr> <td>CIS-code:</td> <td>ARCHIS-nr.:</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Datum: <i>16/10/2016</i></td> <td>Werkput:</td> <td>Vak: Vlak:</td> </tr> <tr> <td>Spoor:</td> <td>Laag:</td> <td>Profiel: Coupe:</td> </tr> <tr> <td>Inhoud: <i>zilveren munt knoop knoop</i></td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td>Bijzonderheden: <i>wit laag op middelen</i></td> <td colspan="2"></td> </tr> <tr> <td colspan="3">GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE</td> </tr> </table> 		Projekt: <i>KLEV.O 2016</i>	Vondstnr.: <i>11</i>	Tek.nr.:	CIS-code:	ARCHIS-nr.:		Datum: <i>16/10/2016</i>	Werkput:	Vak: Vlak:	Spoor:	Laag:	Profiel: Coupe:	Inhoud: <i>zilveren munt knoop knoop</i>			Bijzonderheden: <i>wit laag op middelen</i>			GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE				
Projekt: <i>KLEV.O 2016</i>	Vondstnr.: <i>11</i>	Tek.nr.:																						
CIS-code:	ARCHIS-nr.:																							
Datum: <i>16/10/2016</i>	Werkput:	Vak: Vlak:																						
Spoor:	Laag:	Profiel: Coupe:																						
Inhoud: <i>zilveren munt knoop knoop</i>																								
Bijzonderheden: <i>wit laag op middelen</i>																								
GEMEENTE HAARLEM/ARCHEOLOGIE																								

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling
18	Munt	CU	Bedekt met harde laag actieve (put)corrosie en aangekoekt bodemmateriaal. Corrosie verzacht met ethanol. Handmatig (deels)verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.
Voor behandeling			Na behandeling

Vondst	Omschrijving	materiaal	Conditie en behandeling
13	Accijns-verzegellood	Pb	Bedekt met poederachtig laagje loodwit en aangekoekt bodemmateriaal. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.
	Bikkel	Zn	Bedekt met puistig laagje en aangekoekt bodemmateriaal. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.
	Munt	Cu	Bedekt met harde laag actieve corrosie en aangekoekt bodemmateriaal. Corrosie verzacht met ethanol. Corrosie verzacht met ethanol. Handmatig verwijderen van aangekoekt bodemmateriaal en corrosie. Behandeld tegen bronspest met Benzotriazole. Geïmpregneerd met paraloid B72. Oppervlakte behandeling met Cosmoloid h80 onder lichte verwarming.
Voor behandeling			Na behandeling

vondst	wp	sp	aantal	materiaal	omschrijving	datering	overig
	1	999	2	MPB	raamllood	1400-1800	fragment; H-vormig stukje
	1	999	7	MPB	stolsel	xxx	
	1	999	5	MPB	kogel	1550-1860	3 stuks plat; 1x 13mm; 1x 15mm met gietstang
	1	999	1	MCU	rekenpenning	1700-1800	Neurenberg; vorstenhuistype; Lodewijk XIII
	1	999	1	MCU	stripje	xxx	fragment; indet
	1	999	1	MFE	plaatje	xxx	fragment; indet
	1	999	2	MFE	geheng	1600-1900	fragment; staart geheng
	1	999	1	MFE	nagel	voor ca. 1900	vierkante doorsnede
	1	999	1	MCU	ring	1800-1900	multifunctioneel; gelijkmatig gegoten; diameter 27mm
	1	999	1	MCU	knoop	1900-1950	met anker; civiele scheepvaart
-	1	-	1	MPB	kogel	1550-1860	11mm
-	1	-	1	MCU	munt	1604-1605	duit Holland
11	1	1600	1	MAG	munt	1828	10 cent Nederland
13	1	1200	1	MCU	munt	1878	1 cent Nederland
13	1	1200	1	MSN	bikkel	1850-1900	groot exemplaar
13	1	1200	1	MPB	verzegel-accijnslood	1850-1925	WERKE PORTL....; kz A.G R.G en Mann.....
-	1	999	1	MCU	kaarshouder	1400-1450	zeskantig met ingezaagde rand; van knoopkandelaar
4	1	1300	1	MCU	munt	1657-1685	duit; stad Utrecht
-	1	999	1	MCU	ring	1800-1900	multifunctioneel; gelijkmatig gegoten; diameter 22mm

Bijlage 8. Beantwoording van de onderzoeksvragen

1. *Is er sprake van sporen en structuren ouder dan de kaatsbaan? Zo ja: Wat is de aard, omvang en datering van deze sporen en structuren?*

Nee, sporen en structuren die ouder zijn dan de kaatsbaan, zijn niet aangetroffen.
2. *Wat is de opbouw, fasering en datering van de aanwezige funderingen onder het opgaand muurwerk?*

Muurwerk dat is aangetroffen, is ingedeeld in Structuur 1 en Structuur 2. Structuur 1 is een beerbak die gerelateerd kan worden aan de functie van het gebouw als boerderij en is daarmee gedateerd in 1713 tot aan 1910, toen het gebouw een kantoor met dienstwoning werd. Structuur 2 bestaat veelal uit muurwerken die deels geïnterpreteerd zijn als fundering; deze werden niet teruggevonden op de bestudeerde plattegronden. Aan de hand van een west-oost georiënteerde muur die net buiten de grenzen van de werkput valt aan de zuidzijde, die overeenkomt met een muur op een plattegrond uit 1909, en het feit dat spoor 7 (onderdeel van Structuur 2) koud tegen deze west-oost muur is aangezet, is geconcludeerd dat Structuur 2 jonger is dan deze muur. De west-oost georiënteerde muurfundering is nog niet aanwezig op een plattegrond uit 1625 (kaatsbaan), waarmee wordt vermoed dat genoemde muur samenhangt met de boerderij en dus stamt uit het begin van de 18^e eeuw (1713) of daarna. Structuur 2 zal daarmee ook gerelateerd zijn aan de boerderij. Voor opbouw van de muurwerken wordt verwezen naar de sporen- en lagenlijst in bijlage 4.
3. *Wat is de relatie van de aanwezige funderingen met het opgaand muurwerk?*

Zie het antwoord op vraag 2.
4. *Is er onder de bij aanvang van het onderzoek reeds verwijderde vloer van bakstenen sprake van oudere vloeren of niveaus? Zo ja: Wat is de aard, omvang en datering van deze vloeren of niveaus?*

Spoor 23 in de uiterste zuidwesthoek van werkput 1 representeert een vloerniveau, maar hiervan zijn slechts drie plavuizen overgebleven. Deze vloer bevindt zich op een niveau van 0,11 m -NAP (36 cm onder het niveau van vlak 2 = 0,25 m +NAP (is op zijn beurt weer 25 cm onder huidig vloerniveau) en bevindt zich tussen spoor 8 (klein restant van tussenmuur) en de west-oost georiënteerde muur die ten zuiden van werkput 1 is gelegen. Het vloertje heeft daarmee maximale afmetingen gehad van ca. 90 x 200 cm en lijkt, gezien de diepteligging, een vloertje van een (kleine) kelder te zijn geweest. In de beerbak (Structuur 1) zijn drie vloerniveaus aangetroffen op 0,22 m -NAP (spoor 24, gebroken en gevleide kloostermoppen), 0,53 m -NAP (rode plavuizen) en 0,93 m -NAP (spoor 2000, rode plavuizen). De vloerniveaus zeggen daarmee echter enkel iets over de opbouw van de beerbak en niet van de vloerniveaus binnen de boerderij zelf. De afmetingen van de vloeren zijn binnen de begrenzingen van de sporen 3, 4 en 5 (zie vlaktekening in bijlage 3) zijn ca. 2,40 x 1,20 m.

Aan de hand van vondsten in de diverse vullingen van de beerbak is de datering van de vloerniveaus als volgt: sporen 2000 en 1700 = vermoedelijk 17^e - 18^e eeuw, met de nadruk op de 18^e eeuw gezien de context van de beerbak (behorende tot de boerderij); spoor 24: na 1828 (vnr. 0011MXX2).

5. *Is er onder de bij aanvang van het onderzoek reeds verwijderde vloer van bakstenen sprake van oudere funderingen of ander muurwerk? Zo ja: Wat is de aard, omvang en datering van deze funderingen of ander muurwerk?*

Zie het antwoord op vraag 2.

6. *Kunnen de aanwezige sporen, structuren en muurwerk aan een historisch bekende bouwfasen gekoppeld worden?; De kaatsbaan (ca. 1550-1607/1628), De (overdekte?) kaatsbaan (1607/1628-1713), De boerderij (1713-1910).*

Van de kaatsbaan resteert vermoedelijk een gedeelte van de zwart geverfde pleisterlaag die zich aan de binnenkant van de kaatsbaan bevond. De restanten van het zwart geverfde pleisterwerk is gevonden aan de oostelijke buitenmuur aan de binnenkant ter hoogte van een moderne gresbuis en dan richting het noorden toe. Het pleisterwerk is aanwezig op vier baksteenlagen hoog, waarvan drie baksteenlagen hoog (restanten van) de zwarte verf bevat. Indien het niveau van de basis van de zwarte laag hetzelfde is als het toenmalige vloerniveau van de kaatsbaan, dan kan het vloerniveau van de kaatsbaan gereconstrueerd worden op 0,40 m +NAP. Aan de hand van de zwarte verflaag op de oostelijke muur van de kaatsbaan, die niet verder reikt dan drie baksteenlagen hoog, en het feit dat (een gedeelte van) de westelijke muur van de kaatsbaan is afgebroken op een niveau net onder het huidige vloerniveau, kan worden afgeleid dat de oorspronkelijke muren van de kaatsbaan niet meer aanwezig zijn ter hoogte van het onderzoeksgebied (werkput 1). De muren zullen jonger zijn en dateren vermoedelijk uit de periode na 1713, toen het gebouw in het bezit kwam van de stad Haarlem. Ook is bekend uit historische schilderijen dat de muren van de kaatsbaan zijn verlaagd (zie Enders *in prep*, afbeelding 8). Dat wil niet zeggen dat (delen van) de muren in zijn geheel zijn afgebroken en opnieuw vanaf de grond zijn opgebouwd, maar de opgravingsresultaten wijzen hier wel op ter hoogte van werkput 1.

Een kuil is gevonden die op basis van een duit van de stad Utrecht niet ouder kan zijn dan 1657 - 1685. Dit geeft echter niet aan hoe oud de kuil dan wel is en aan welke bouwphase deze gekoppeld kan worden en zou zowel kunnen behoren tot de kaatsbaan als de boerderij. Ook zijn tien kloostermoppen gevonden in de zuidoostelijke hoek van werkput 1, maar deze zullen afkomstig zijn van de oude woontoren op het terrein van Huis ter Kleef en zijn hergebruikt als mogelijk poer of vloer. Het hergebruiken kan echter net zo goed in de 20e eeuw hebben plaatsgevonden, tijdens één van de diverse verbouwingsfasen.

Muurwerken behorende tot Structuur 1 en Structuur 2 zijn vermoedelijk alle gerelateerd aan het gebruik van het gebouw als boerderij. Overige muurwerken zijn niet aangetroffen in werkput 1.

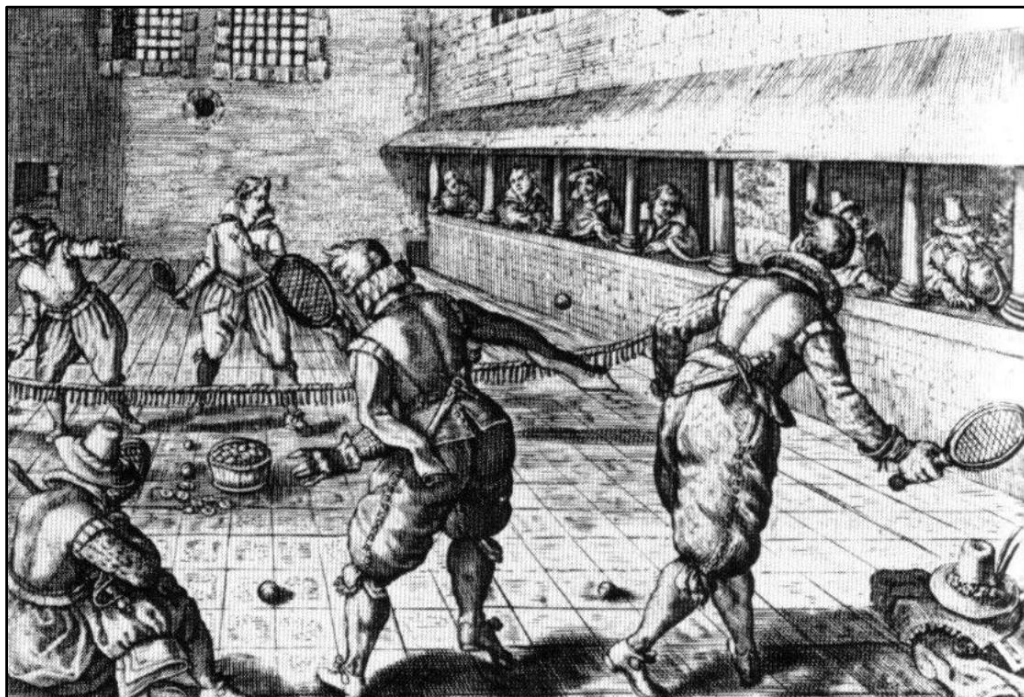
7. *Wat kan er gezegd worden over de functionele indeling van het pand in de verschillende bouwfasen?*
- De aangetroffen muurwerken behoren vermoedelijk tot de boerderij (1713 - 1910). Structuur 1 is een beerbak geweest die mogelijk al aanwezig was sinds 1713, maar in ieder geval op een plattegrond uit 1909 is teruggevonden. Vondstmateriaal uit de bovenste laag van de beerbank (spoor 1200) onder een recente / moderne zandlaag (spoor 1100) kon scherp gedateerd worden op 1878. Muurwerken van Structuur 2 zijn niet teruggevonden op de plattegronden zoals gebruikt in dit rapport, waarmee het moeilijk is om nadere informatie te geven met betrekking tot de functionele indeling van de boerderij, ook in combinatie met de geringe ontgravingsdiepte van 25 cm.

Bijlage 9. Huidig gebruik kasteelcomplex Huis ter Kleef

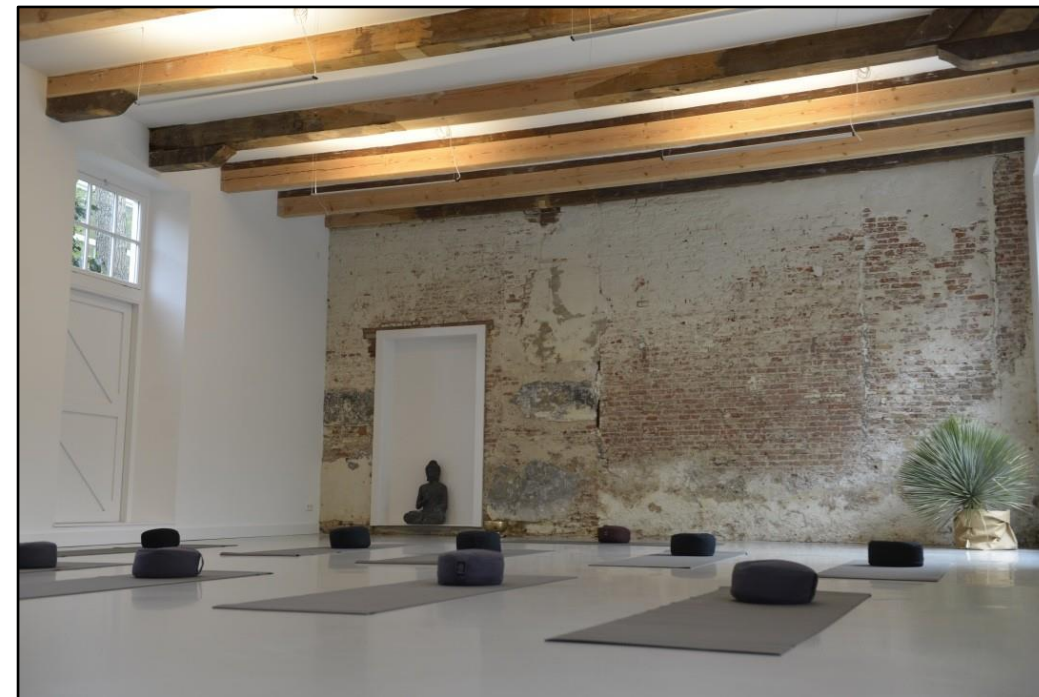
Stadspark voor duurzaam denken en doen
 Klik op de cijfers op de kaart om te zien wat er allemaal in de Kweektuin te vinden is.

- 1 Speelweide
- 2 Kabouterpad
- 3 Ruïnes Huis ter Kleef
- 4 Springertuin
- 5 Speeltuintje
- 6 Dierenweide
- 7 Palmenkas
- 8 Tropische kas
- 9 [Wij Telen Groente](#)
- 10 De Fruittuin *
- 11 [Kweekcafe](#)
- 12 [Kweek Design](#)
- 13 [Nederlands Hout](#)
- 14 [Lost Lemon](#)
- 15 [NME](#)
- 16 [Yoga Innerwork](#)
- 17 Marktplein
- 18 Arboretum
- 19 [Natuurspeelplek "Paddenpoel"](#)

* in ontwikkeling

Van kaatsbaan sinds 1560...

...tot yogastudio sinds 2017.

Het is onbekend of dit rapport is getoetst en/of is goedgekeurd door de bevoegde overheid.